

„Droschak”
ORGANE
de la Fédération
Révolut. Arménienne.

ԴՐՕՇԱԿ

Adresse
RÉDACTION DU JOURNAL
„Droschak”
GENÈVE (Suisse)

Հ.Յ.Գ. ԲԻ
ԳՐԱՐԱՆ
A.R.F. B
LIBRAIRIE

„ՀԱՅ ՅԵՂԱՓՈԽԱԿԱՆ ԴԱՂՆԱԿՑՈՒԹԵԱՆ” ՕՐԳԱՆ

ԱՅԺՄԷԱԿԱՆ ՊԱՀԱՆՋԸ

Խանդավառութեան բռնկումից յետոյ պէտք է սկսել զգաստ ու աջալուրջ գնահատութիւնը իրողութիւնների ու յարաբերութիւնների: Չը տարւինք կարմիր լաւատեսութեամբ և բերկրանքի արբեցութեան մէջ չ'անգիտանանք օրւայ անհրաժեշտ, ստիպողական մեր պարտաւորութիւնները: Պահանջներ կան, կենդանի, հրատապ այժմեութեան, որոնց վրայ պէտք է անդրադառնանք անմիջապէս և լրջօրէն, մեր ամբողջ էութեամբ, եթէ չենք ուզում զոհ դառնալ գալոց հնարաւոր փոթորիկների... Որոշ իրողութիւններ գալիս են մերթ ընդ մերթ ազդարարելու, որ վտանգն իսպառ չէ վերացած: Սահմանադրութիւնը, նախ քան խօսքից գործի վերածւելը, ունի իր առջև մի շարք հանգրուաններ, որոնք թերևս չ'իրականանան առանց արկածների ու ցնցումների:

Ընդհանրացնելով կարող ենք ասել, որ այդ վտանգը միշտ էլ կը մնայ ծառայած ազատութեան գաղափարի հանդէպ, քանի դեռ այդ ազատութիւնը չի դառնայ ժողովրդական լայն ծալքերի սեփականութիւն, քանի դեռ նա չի շողկալի իր անհրաժեշտ լրացուցիչ— հաւասարութեան հետ, քանի դեռ նա չի նոյնանայ համաժողովրդական բարօրութեան գերագոյն տենչին: Այդպէս է ուսուցանում լուսաւոր ազգերի պատմութիւնը և մենք պէտք է օգտւենք նրանց դասերից, փորձութիւններից:

Յեղափոխութեան առաջին գրոհը ուժեղ է, ազդու և արգասաւոր. սակայն, չը նայած այդ առաջին ահարկութիւնին, չը նայած սուլթանական կամարիլլայի խելահորոյս նահանջին, չը նայած և այն ընդհանուր ու անօրինակ բերկրանքին, մարտական այն շղթայազերծ ցնծութեան, որ բռնկւել է սուլթանանիստ մայրաքաղաքից մինչև հեռաւոր ծայրերը— գտնուում են տակաւին հին ըէժիմի երկրպագուների տխուր բանակում յանդուգն ոգիներ, որոնք խիզախում են դէմ գնալ յեղափոխական ճարակող հողմին և հաստատել իրենց դիրքն ու միջադարեան առանձնաշնորհումները: Ահա ալբանաւականներ, ահա տաճիկ իշխանաւորներ ևս— մի մի զօրապետներ, վալիներ, բէգեր, — բոլոր նրանք, որոնց

ծանր է հրաժարւել իրենց աւանդական յիրաւունքներից, որոնց գուրգուրել հովանաւորել է նախկին ըէժիմը և որոնց համար մահաբեր են նոր կարգերը... Նրանք բողբոլում են, սպառնում են: Ահա վանդակաւ ոռնոց է լսում և հայկական բարձրալանդակից... քրդերն են... ոչ, ի հարկէ, քիւրդ ժողովուրդը, այլ այն հացկատակ ու յանցագործ դասակարգը, որ սովորել է դարերից ի վեր անպատիժ զաւթել հպատակ յայտայի՝ արիւն-քրտինք աշխատանքը... Ինչպէ՞ս նա հաշուի այն սարսափելի իրողութեան հետ՝ որ այսուհետև գրւած օրէնքը պիտի արգելէ նրան՝ ապրել թալանով, յափշտակութեամբ, որ նա պիտի սկսէ ընտելանալ ուրոյն, հալալ, ստեղծագործող աշխատանքի... Դա մի անլուր բռնութիւն է նրա յեւրական, վաղուց հետէ սրբագործւած իրաւունքների վրայ, դա մի սոսկալի յեղաշրջումն է նրա կենցաղի, հոգեբանութեան, նրա բովանդակ աշխարհայեցութեան մէջ... Եւ նա էլ բողբոլում է, սպառնում է: Ահա բազմահազար լրտեսների վոհմակներ, որ երէկ կատարեալ տէր էին դրութեան. այսօր նրանք կծկւած իրենց դարաններում՝ վաղը կարող են պատեհ առիթով վերստին գլուխ բարձրացնել: Ահա և արտաքին դաւերի ուրւականը, — մութ, կասկածելի շահատակութիւններ Ալբանիայում, Մակեդոնիայում — որոնց նպատակն է, անտարակոյս, հրդեհ բորբոքել ոչ ցանկալի սահմանադրութեան դէմ և ձուկ որսալ պղտոր ջրի մէջ: Չը մոռանանք և այն՝ որ նոյն իրենց ժողովուրդների մէջ կան տականքներ, որոնք, աւանդ նոյնն են մնում ժամանակի ու տարածութեան այլ և այլ կէտերում, նման բնազդներով ու ախորժակներով, պատրաստ առատօրէն նիւթ մատակարարելու վանդակաւ պղտոր յորձանքներին... Այդ բոլորը կայ: Այդ բոլորը պէտք է նախատեսներ Նզովելի ըէակցիան ևս աւաստելական հիզրային է նման, որի ամեն մի կտրւած գլխի տեղ նորն է բանուած: Եւ միթէ՞ զարմանալի կը լինին հակահարածները մի երկրում, որ դարերով մատնւած է եղել ամենամանրագ, ամենարթացուցիչ գերութեան լծին, ուր դարերով մարդիկ սովորել են՝ շարժւել խալիֆների, շէյխուլ-խսլամների և ամեն տեսակ յտերերի՝ հրամանով, ուր քաղաքական, սօցիալական, կրօնաբարոյական բոլոր գործօնները, ձեռք ձեռքի տւած, խեղդել են անհա-

տական ու խմբական ամեն տեսակ նախաձեռնութիւն՝ աղքատակալութեան ճնշող մեծամասնութեան մէջ:

Պէտք է ուրեմն պատրաստ գտնել՝ վիժեցնելու յետադիմական ամեն կարգի ձեռնարկները, ապահովելու սահմանադրական ազատութիւնները, ապահովելու և ընտրողական ցանկալի սիստէմը և պարլամենտը: Պէտք է կազմակերպել: Չը կայ ներկայումս մի այլ պահանջ, աւելի այժմէական ու հրամայական, քան կազմակերպելու անհրաժեշտութիւնը: Գժբախտութիւն կը լինի, եթէ չըմբռնենք այդ գերագոյն պահանջը: Ոճիր կը լինի, եթէ գիտակցաբար ձեռքից թողնենք այնքան նպատատուր վայրկեանը, եթէ չ'օգտուենք նախաձեռն ազատութիւններից—խօսքի, մամուլի, գումարումների— գործին: Եթէ ընդունում ենք, որ համասօմանեան յետադիմական բանակը զէնքը ձեռին ամեն վայրկեան պիտի հսկէ ու աստիճանաբար անգամալուծէ բոլոր հակադարձ շարժումները, ապա որքա՞ն աւելի մեզ հայերիս է անհրաժեշտ՝ բանակ կազմել—հզօր, ազգու, պատկառելի բանակ— «Երիտասարդ Թիւրքիայի» կողքին և նրա հետ համերաշխ առաջ տանել յեղաշրջման դժուարին գործը, մինչև իր սրամաբանական վախճանը... Մենք, որ ամենից աւելի պիտի տուժենք բարբարոսութեան յարձակողական վերադարձից... Մենք որ 18 տարի շարունակ բաղձացել ու քարոզել ենք համագործակցութեան գաղափարը երկրի բոլոր թարմ ուժերի միջև... Այսօր մեզ կրկնակի առիթ է ներկայանում՝ գործով ցոյց տալու մեր անվերապահ պատրաստականութիւնը, շողկապելու օսմանեան կուռղ ու արգէն տիրական լէգէօնների հետ և ներդաշնակ ճիգերով թուժը կանգնելու բոլոր ազատասպան հեղեղների դէմ:

Վախը, վերջապէս, շարունակելու է և սահմանադրական ընթացի ներքոյ: Վախը՝ որ հայր է ամեն բանի, որ խթանն է առաջադիմութեան ու կատարելագործման... Վախելու ձեւերը միայն պիտի փոփոխուին. ուժերի, սրի տեղ՝ հրապարակ կը գան գրիչն ու խօսքը: Գաւազնութեան տեղ՝ ընտրական քուէն:

Առ այժմ բաստիլը թուժ է խորտակած: Այն անօրինակ ընթացի, որ ապշեցնում էր աշխարհը իր վայրենութեամբ և որի ճիրաններում խեղդամահ էր լինում ստեղծագործական ամեն մի ճիգ, — գրեթէ իսպառ անգամալուծած է: Այն սարսփելի կամարիլան, որի քմահաճ հրամանների տակ գողում էր քսան միլիոնաւոր աղքատակալութիւնը, այն մի բուռը թշուառականները, որոնց խղճի վրայ ծանրացած է լանկութամուրեան աշխարհագրորդ ոճիրների լեռը, փախան կամ հեռացան, ժողովուրդների թունոտ անէծքը տանելով իրենց հետ: Իսկ Երկրորդ գուռը հրամանատարը, նա որ քիչ առաջ խաղում էր լայնածաւալ կայս-

րութեան ճակատագրի հետ,—որի ամեն մի ժեսուր հրաման էր, ամեն մի խօսքը՝ օրէնք,—այսօր զառանցում է իր մենաւոր ապարանքում, ծիծաղաշարժ ու արգահատելի, որպէս խաղալիկ յեղափոխութեան հզօր ձեռքերում, որպէս զոհ իր սեփական բռնակալութեան:

Մի խոշոր էտապ նախաձեռն է: Վահայն, միմիայն բացարձակ, միահեծան բռնակալութիւնը չէ, որ ծանրանում է աշխատաւոր աղքատակալութեան ուսերի վրայ: Միմիայն նա չէ պատասխանատուն ու մեղաւորը՝ ժողովրդի անսահման տառապանքների մէջ: Ազատութեան ընթացի տակ շուտով հրապարակ կը գան, կը փթթուին ու կը ծաւալուին նոր գործօններ—ցեղային, ազգայնական, դասակարգային—որոնք մասամբ կամ իսպառ կաշկանդած էին հին կարգերի հեղձուցիչ մթնոլորտում: Առկալցութիւնները թափով բեմ կը նետուին իրենց յատուկ ծրագիրներով, իւրաքանչիւրը իբրև որոշ տարրի, դասակարգի ներկայացուցիչ: Շահերը կը բախուին: Պառաւ, զառամեալ Տաճկաստանը իր տեղը կունենայ ներկայացուցչական ժողովի մէջ և դեռ կը մղէ բազմաթիւ ճակատամարտներ՝ հին ընթացի վերականգնելու, իր կորցրած դիրքը վերանաւածելու համար: Բայց նոյնիսկ «Երիտասարդ Տաճկաստանի» մէջ կան պէս-պէս շերտաւորումներ: Այժմից արդէն ծայր են տալիս տարաձայնութիւնները երկրի քաղաքական կազմի, ազգայնական ու այլ հիմնական խնդիրների վերաբերմամբ: Ոմանք համոզւած կենտրոնականներ են, ուրիշները՝ մի յայտնի ապակենտրոնացման կողմնակից: Տարակոյս չը կայ, որ ազգային խնդիրը կոչւած է առաջնակարգ դեր խաղալու գալոց պայքարներում և նա պիտի լինի նոր պետական մեխանիզմի կարևորագոյն կնճիռներից: Մենք չենք, որ անյաղթելի խոչընդոտներ պիտի յարուցանենք «Երիտասարդ Թիւրքիայի» առջև, այդ դժուարին ճանապարհի վրայ: Հայ ժողովուրդը երբէք չի սնուցել «անջատականութեան» սին ծրագիրներ: Հայ մարտական կազմակերպութիւնը երբէք չի քարոզել սեպարատիզմ: Նրա նպատակը եղել է միշտ՝ ստեղծել Թիւրքահայաստանում ժամանակակից ոգով ներշնչւած մի իրաւակարգ, մի ընթացի, հիմնւած ազատութեան, հաւասարութեան և ազգերի համերաշխութեան վրայ: Նրա բաղձանքն է եղել միշտ՝ տեմնել նաև ամբողջ Տաճկաստանը վերակազմած, վերանորոգւած նոյն մեծագործ սկզբունքներով:

Հայկական հարցը մինչև օրս միջազգային դիւանագիտութեան մի հարց էր,—այսուհետև նա դառնում է Տաճկաստանի ներքին, ուրոյն քաղաքականութեան մի խնդիր: Համասօմանեան պարլամենտն է, որ այսուհետև պիտի հանդիսանայ բարձրագոյն իրաւարարը՝ Բոսֆորից մինչև պարսկական ու ռուսական սահմանները, մինչև Եփրատի ու Արաքարի հովիտները, մինչև Տաւրոսի

լեռնաշղթան: Նա է, որ կոչած է լուծում տալու և ազգայնական կնճիռներին,— թիւրք, հայ, բուլգար, յոյն, սերբ, վալախ, քիւրդ, հրէա, այբան, ասորի, արաբ և այլ տարրերի— օրինաւոր տենչանքներին: Հսկայական, դժարալոյծ մի հանգոյց: Մեր տաքտիքը այդ մեծ ու ահաւոր խնդրի մէջ՝ պարզ է, որոշ: Համաձայն մեր ծրագրի, աշխարհայեացքի, հրահանգած հասարակական գիտութեան վերջին խօսքից, խրատած առաջադէմ ազգերի արիւնալի փորձերից՝ մենք պէտք է համերաշխ ընթանանք այն տարրերի հետ,— մահաբերական և քրիստոնեայ— որոնք պաշտպան են ապակեւն տրօնացման սիստէմի, շրջանային ու տեղական ամենալայն ինքնավարութեան: Այդպիսի մի կազմ և նա՛ միայն համապատասխան կը լինէր թէ ամբողջ երկրի և թէ նրա այլատարր հատածների ամենակենսական շահերին: Այդպիսի մի կազմ և նա՛ միայն կը փրկէր երկիրը միանգամ ընդմիշտ անօգուտ ցնցումներից: Առանց այդ պայմանի, առանց այդ անհրաժեշտ գրաւականի՝ ազգերի միացումը կը դառնայ ոչ թէ մի ներդաշնակ սինթեզ, համադրութիւն, այլ մեխանիկական մի պարզ խմբակցութիւն, մի կօնգլոմերատ՝ երերուն ու ալէծուփ. . . Միմիայն վարչական ապակենտրոնացման և կուլտուրական ինքնօրինութեան սիստէմի մէջ հայ ժողովուրդը հնարաւորութիւն կունենայ ազատօրէն, առանց վերուստ տեղացող ճնշումների, զարգացնել իր ազգային քաղաքակրթութիւնը, ապահովել իր ուրոյն անհատականութիւնը, իր անտեսական-սօցիալական բարօրութիւնը և առաջադիմութեան ու լուսաւորութեան ջահ լինել փոքր-Ասիայի խաւար մթնոլորտում: Պետութիւնը պահպանելով հանդերձ իր ամբողջութիւնն ու միութիւնը, պիտի թող տայ առանձին շրջաններին՝ կառավարել համաձայն իրենց յատուկ կարիքների ու պայմանների: Եւ անհրաժեշտ է սահմանել վարչական նոր կազմակերպութիւն՝ ազգագրական (էտնօգրաֆիկ) խարսխի վրայ:

Ահա պահանջներ, որոնք այսօր աւելի բան հասունացած են բազմաչարքար ժողովուրդների կեանքում: Ահա՛ բաղձանքներ՝ համեստ, բանաւոր ու օրինաւոր որոնց համար պէտք է այժմից իսկ անդադրում պրօպագանդ մղել և կազմակերպել:

Ընկերներ, քաղաքացիներ.

Ժամանակը չի սպասում,— շտապե՛նք: Բոլոր թարմ ու գործօն ուժերը— դէպի՛ հրապարակ: Պատմական մեծ վայրկեանի համար անհրաժեշտ է և մեծ սերունդցոյց տանք, որ ընդունակ ենք կանգնելու այդ վայրկեանի բարձրութեան վրայ: Պատմութիւնը և ինքը մեզ շրջապատող մահաբերական ազգաբնակութիւնը հայ ժողովրդին իրեն յատուկ ու պատասխանատու տեղն են սահմանում համասօմանեան վերածնութեան գործում:

Դիտեցէ՛ք այն ինքնայորդոր ու խանդավառ ներբողները, որ ազատութեան գոռ թափօրներին հնչում են այսօր լաւագոյն ու շրջահայեաց թիւրքերի բերնից, ուղղած հայ ժողովրդին, հայ գաղափարական երիտասարդութեան. «Դուք առաջինը պարզեցիք ապստամբութեան դրօշակը փոքր Ասիայում և դուք անօրինակ զոհեր տուիք, որովհետեւ մեզնից շատ աւելի առաջ էիք գնացել, մենք մրափում էինք, դուք մեզ զարթեցրիք մահաբեր քնից»,— ահա մի ուշագրաւ խոստովանութիւն, որ մի սրտաշարժ նոյնութեամբ կրկնւում է ամենուրեք՝ Պօլսում, Զմիւռնիայում, Տրապիզոնում, Սալոնիկում. . . Դա հանդիսաւոր ու անդառնալի յարուճմ է ազատագրական գաղափարին. դա միևնոյն ժամանակ հանդիսաւոր խորտակումն է այն չարաղէտ նախապաշարումների, բոլոր այն սև անջրպետների, որ մի անհոգի բռնակալութիւն կառուցել էր մահաբերականի ու հայի միջև. . . Պատիւ արթնացող ժողովրդին: Ողջո՛յն խղճի ու բանականութեան յարթանակին:

Արդարացնենք մեզ յատկացրած այդ նւիրական առաքելութիւնը, շեշտենք մեր այդ ուրոյն դերը այսուհետև աւելի եռանդով, շեշտենք գործով: Իսկ այդ դերի էական գծերից մէկն էլ այն է, որ մենք զինւած մեր սեփական իրաւունքների գիտակցութեամբ՝ խիզախել ենք միշտ արեամբ ու անբաւ զոհողութիւններով պաշտպան կանգնել այդ անկապտելի իրաւունքների, որոնք միանգամայն համապատասխան են քաղաքակրթութեան ճշմարիտ ոգուն, նրա պահանջներին ու հրահանգներին: Մենք կարողացել ենք իրաւունքի տրամադրութեան տակ դնել միշտ՝ նրա անհրաժեշտ ու յաւիտենական սպասուոր— Ուժքը՝ Ուժ— ոչ միայն բարոյական, որ, աւանդ դեռ բաւական չէ ապահովելու իրաւունքի դատը մեր անիրաւ ու արհաւիրալի աշխարհում. . . Հայ ժողովուրդը, եթէ նա յարգւում է իր պատմական միջավայրում— Տաճկահայաստանում, Անդրկովկասում— իր դրացիներից, թշնամիներից ու բարեկամներից, — դա ոչ միայն այն պատճառով է, որ նա հանդիսանում է մի անյաղթելի քաղաքակրթական-բարոյաբանական ուժ, այլև շնորհիւ այն կարգինալ իրողութեան, որ նա կարողացել է հանդէս բերել իրական ուժ, մի կուռ ու կարող կազմակերպիւն, որ յանուն այդ արդար իրաւունքի՝ միշտ արիաբար կուրծք է տուել թշնամիներին. . .

Այ՛ո՛. և թող այսուհետև ևս մեր ժողովրդական իրաւունքների պաշտպանութիւնը լինի մեր կենտրոնական մտահոգութիւնը:

Թող միևնոյն ժամանակ ազգերի սերտ համերաշխութիւնը լինի մեր ամենօրեայ ճիւղերի, մեր բովանդակ գործունէութեան անկիւնաքար: Երկու դրութիւնները փոխադարձ, անհրաժեշտ լրացուցիչներ են և հայ քարոզիչը, պրօպագանդիստը

պէտք է ասպարէզ նետուի, զինւած այդ երկու նշանաբաններով:

Յանձն ժողովրդի! Աշխատաւոր ժողովուրդն է, որ իր ցաւերով ու իղձերով եղել է միշտ, լինելու է միշտ մեր սրբութիւն-սրբօցը, մեր պաշտամունքի առարկան: Նրա անունով ենք հրապարակ եկել տասնևութ տարուց ի վեր, նրա անունով են մեր բազմաթիւ հերոսները գնացել դէպի բանտ ու կախաղան, նրա համար է, որ բարձրացել են մարտիրոսութեան խարոյկները մեր արիւննաների հօրիզօններում: Նա է, այդ աշխատաւոր ընդհանրութիւնն է, որ կոչւած է մեր հայրենիքում և բոլոր ուրիշ հայրենիքներում իրականացնելու մարդկայնութեան ամենավսեմ իդէալը—ճշմարիտ հաւասարութիւնը, ազատութիւնն ու եղբայրութիւնը... Այդ ժողովրդին է, որ պիտի ներհնէր այսուհետև ևս մեր բոլոր ուժերը... Բարձրացնել նրա ինքնագիտակցութիւնը, ազատել նրան քաղաքական ամեն տեսակ ճնշող, բռնաւոր խնամակալութիւններից, կուել նրա բազմապիսի հարստահարիչների, նրա աշխատանքը շահագործող ամեն տեսակ վամպիրների դէմ, պատրաստել նրան համաշխարհային սօցիալական մեծ ու վերջնական ճակատամարտի համար...

Ազգակերպւել, ընկերներ, քաղաքացիներ. դրա մէջ է ուժը ազատութեան և գրաւականը յաղթանակի: Թող հայ ժողովրդի բոլոր անկեղծ բարեկամները համախմբին ազատագրական դրօշակի շուրջը: Եւ— ո՛չ մի չէզոք, ո՛չ մի անտարբեր հանդիսատես: Այլ ևս չը կան գործելու նախկին արհաւիր խոչընդոտները, չը կայ դրակօնեան սպառնալիքը ազատութեան զինուորի վրայ... Մինչև օրս՝ յաղթելու համար անհրաժեշտ էր յորդահոս արիւն, անհրաժեշտ էին անվերջ մահեր, բանտ ու տանջանք. այժմ վերացած է—գէթ առժամապէս—այդ սարսափելի ճակատագրականութիւնը, այժմ մթնոլորտը թեթևացած է, ճանապարհը հարթած:

Յառաջ, ընկերներ: Դեռ պատնէշներ շատ կան գլուրելու... Ազգակերպւելնք ստւար շարքերով ու դիմենք աստիճան առ աստիճան, էտապ առ էտապ, դէպի մեր անդրագոյն իդէալը— դէպի լիակատար ու միահեծան ժողովրդապետութիւն:

ՕՍՄԱՆԵԱՆ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐՈՒԹԻՒՆԸ

**Ե Ի
Հ Ա Յ Ե Ր Ը**

Թիւրքիան այնքան «թանգլիմթներէ», «հաթթերէ» յետոյ, որոնք Պենելոբի կտաւը կը յիշեցնէին, կամ երբ սուլթանները մէկ ձեռքով կուտային միւսով ետ կ'առնէին, կարողացաւ վերջապէս, — վերջապէս, կ'ըսենք, անյուետես և անկեղծ յուսայայտութիւնով մը—խրոխտ ժէստով մը աւել ճին ըէժիմը, որուն համար շէյմս Պրայս

իրաւացիօրէն կ'ըսէր թէ «աւազակներու կազմակերպութիւն մըն է»: Չարագործները, աւազակները, այդ անորակելի, «անգտանելի» նախարարութիւնը, որ այսօր գուեհիկ մարդասպաններու պէս բանտերու չորս պատերու մէջ կը տքան, Վապիտօլէն Տարպեան ժայռերուն տակ գլորած և բարոյական մեծագոյն պատժին ենթարկւած, կուգան հաստատել երկարատև և ողբերգական թագաւորութեան մը մուսլ ու չարաշուք պատմութիւնը կամ այն շէյքսբիրեան տուամը, որ կը խաղցէր արհաւիրալից մթութեան մը մէջ:

Մարդկային պատմութիւնը քիչ տւած է օրինակը այդպիսի վատասեռ և անմարդկային ըէժիմի մը, ուր մարդու բարոյականի անկումը, անագորոյն անխղճութիւնը այդքան ճնշող տպաւորութիւն գործած ըլլայ: Ամբողջ նախարարութիւնը, վերէն վար, մէկ փառասիրութիւն ունեցած է՝ անսիրտ բռնաւոր մ'ըլլալ մէկ հեշտութիւն մը՝ վաւաչօրէն գազանանալ և մէկ իդէալ մը՝ հարստութիւն դիզել, երբ անդին ամբողջ ժողովուրդի մը փթիթ երիտասարդութեան արեան ծաղիկները կը խամրէին և ամբողջ սրտոտ ու կենսալից մտաւորականութիւն մը քստրի կամ տարագրութեան լեղի հացը կը ճաշակէր, երբ երկիրը կ'ամայանար ու կը տատասկէր:

Կարծես յատուկ խնամքով ու կանխամտածումով ընտրւած ըլլար այդ արիւնարբու վոհմակը, որ մասնաւոր ճարտարաւորութիւն ցոյց կուտար թշուառացնելու արհեստին մէջ: Անոնք, առանց պուտ մը խղճահարութեան, ամենցին ժողովուրդը, ոտնակոխ ըրին երկրին արժանապատուութիւնը և ազգին պատիւը: «Աշխատեցէք հարստանալ», այս եղած է, կ'ըսէր հեղինակ մը, սուլթանի պատերաճը բոլոր նախարարներուն, որը պաշտօնի կը կոչէր: 25° որ աւազակ նախարարներէն մէկը խոստովանեցաւ. չը կրնալով իր ամօթը ծածկել, թէ «իրենց հարստութիւնը փատիշահին գիտութիւնովն էր»:

Օսմանեան պատմութեան սոյն հակամարդկային և մահաբեր շրջանը տխուր և դժնէ ցոլքով մը կը մահափայլէ: Կրպակաւի որ օրէօր նոր յայտնութիւններ երևան գան ցոյց տալու համար չը տեսնւած թագաւորութեան մը մոլեգին շնականութիւնը և անօրէնութիւնները:

Հօր, անշահախնդիր և անողոր Յեղափոխութիւնը հարկաւոր էր որ մաքրէր Օգիտասի ախոռը: Փրկարար ու մարդասէր Յեղափոխութիւնը հասաւ և փշրեց բռնակալութեան կուռքին կեղծ ու պատիր պաշտամունքը, անվարկեց դաւաճան և քմահաճ իշխանութիւնը: Չարագործները անձնատուր եղան: «Աշխարհի բոլոր սահմանագրութիւնները ոչինչ կ'արժեն, եթէ անոնք բռնակալութեան ու կոտորածներու կազմակերպիչներու ձեռքը մնային», կ'ըսէր եւրօպական մեծ թերթ մը:

Արդիւ Համիդի անձնական քաղաքականութիւնը փոթորկին առջև հալեցաւ ինչպէս մառախուղի ծուէն մը և մինչև իսկ փատիշահը, սարսափահար, ընդառաջ գնաց վտանգին. — Յեղափոխութեան յաղթական գրոհին, երկրպագեց անոր, Ազատութեան նարտը (cocarde) կրեց իր կուրծքին վրայ, յայտնեց, որ «խայկները ցարդ խաբեր էին զինքը... թէ ինք նախագահն է Երիտասարդ թիւրքերուն... թէ ասկէ ետք ինք պիտի ապրի ժողովուրդին համար և ժողովուրդը իրեն համար»: «Աշ-

խատինք միասին, ըսած է, ապագային հայրենիքի վերաշինութեան համար...

Այս բոլոր խօսքերը կարելի է ահով ստորագծել: «Պատմութեան մէջ չէ տեսնուած, կ'ըսէ թղթակից մը, այսքան հաշտարար թագաւոր»:

Արդիւլ Համիդ եկա՞ւ արդեօք այն ուշանուշ իմաստութեան կամ «իմաստուն որոշումին», որը, Սահմանադրութեան ակամայ հայրութիւնը որդեգրելէ առաջ, պէտք էր հասկցած ըլլար, թէ «ժողովուրդներու լուծութիւնը թագաւորներուն համար դաս մըն է»:

Յեղափոխութիւնը ՅՁ տարւայ պատմութիւնը ունի իր ետեւ, որ կը թելադրէր լուրջ հեռատեսութիւն. ադոր համար շատ ճարպիկ և օրինական կերպով զինութեամբ ըրաւ բռնակալութեան ուժը, մահամեռ ըրաւ յետաշրջումը, զանոնք փնասելու և հակահարեածելու անկարելիութեան մէջ դնելով: Եւրոպոյ, այդ խորհրդաւոր չարքներու աւազակաբոյնը, կը պարպւի բոլոր մարդակերպ գազաններէն, սուլթանը կը մնայ միայն փշրած պատմութեան մը «յաղթած» հերոսը, որուն «փորձառութենէն» — եթէ ոչ մաքիսիվէրականութենէն — կ'ուզէ օգտուի նոր ըէժիմը, և որ սակայն, պէտք է խոստովանիլ, չէ եղած յօգուտ երկրի բարօրութեան: Ֆուստ փաշայի ազդու և հրայրոտ բացատրութիւնով, «Մարդ մը, որ արիւնին մէջ արդէն ունի բռնակալութիւնը, աւելի կեանքը վրայ կուտայ քան իշխանութիւնը»: Չենք կարծեր որ բարբարոս արիւնը դարձեալ յաղթող հանդիսանայ:

Բայց ինչ ալ ըլլայ, այդ պալատը, օսմանեան տարեգրութիւններու մէջ, չարաշուք և եղեռնափրկական աւնուն մը պիտի թողու, թէև ժողովուրդը, զուսպ իր զայրոյթին ու յափշտակութեանը մէջ, չը փորձեց քարքանդ ընել և աղ ցանել անոր յատակին վրայ, ուր այնքան հեծեծանքներ մարած են և չը մտաբերեց մանաւանդ անոր մահաբոյր աւերակներուն վրայ խենթ պարը պարել և «Հայրենիքի Ազատութեան» Մեծ Տօնը կատարել...

***

Սահմանադրական գաղափարը այլևոր Ասիոյ շրջանը ըրաւ, Թիւրքիա վերջին հանգրւանը ըլլալով ազատագրութեան ուղեորին: Օսմանեան Սահմանադրութիւնը իրողութիւն մըն է այլ ևս: Ազատութիւն, Հաւասարութիւն, Եղբայրութիւն Թիւրքիոյ հորիզոններուն վրայ այնքան քաղցր և ներդաշնակ կը հնչեն: «Անշարժ ու հետս» կարծած իսլամութիւնը քաղաքակրթութեան դիցուհին կը կանգնէ, կը մարդկայնանայ, դուրս գալով կրօնի խրթին և հակիմաստ կամ այլիմաստ պատուիրաններէն ու սուրածներէն, որոնց մէջ գերած էին զինքը դարաւոր անգիտութիւնը, անհետաքրքրութիւնը, ծուլանուշութիւնը — dolce far niente-ն, և անօգուտ ու վայրապար հպարտութիւնը, և այս ամենուն վրայ կը սաւառնէր անողոր ճակատագրականութիւնը — գատէրը:

Գիտութիւնը — մարդասէր գիտութիւնը — որ հաւասարութեան ու համաշխարհային եղբայրութեան մեծ առաքեալն է, փշրեց հին մոլեռանդութեան կապանքները, բիւզանդական հեշտասէր ու եսական կարգուսարքը ու աւանդութիւնները, շեշտեց անհատական ու հաւաքական գիտակցութիւնները և վեր հանեց քեֆին

ու ընկերային առողջ և թեթևազատ փիլիսոփայութիւնը և մարդկօրէն ապրելու բանաստեղծութիւնն ու գեղեցկութիւնը: Խարխուլ ու փլիլակ «հին Թիւրքիան» տեղի կուտայ վերանորոգ և կենսառոյգ «երիտասարդ Թիւրքիային», որուն ճակատագիրը լծած է հեռաւոր և բախտաւոր աստղին:

Թերևս այդ հզօր, անկաշկանդ ու իդէալական գիտակցութեան ռահվիրաները դեռ սակաւաթիւ բանակ կը կազմեն. ինչ փոյթ, անոնք ամբոյսին լիուլի հաւատքը ունին իրենց ետեւ, ինչպէս և բանակին ուժը, որուն մէջէն դուրս եկան Ազատութեան արժանաւոր հերոսները և մեծ ճիգերը: Եւ ոչ մէկ ատեն զինուորականութիւնը — պէտք է ըսել ի պատիւ Թիւրքիոյ — այդքան հմայիչ չէր թւած, երկրի արտաքին թշնամիները յաղթահարելէ առաջ, երկրի ներքին դաւաճանները զգետնելով: Չինուորին դերը կրկնակիօրէն բարձր եղաւ հոս: Օսմանեան բանակը ժողովրդի Ազատութեան աշխատաւորը և պալլատիօնը կը հանդիսանայ և որ, արհամարելով կոյր կարգապահութիւնը, իր սուրը դարձուց արիւնուշտ ըէժիմին դէմ, որ կ'անպատէր երկիրը:

Բանակը ու ժողովուրդը՝ եղբայրակցելով փրկարար գաղափարին և երկրի մեծութեան համար, քաղաքացիական արութեան ու առաքինութեան ապացոյցը տւին: Յեղափոխութիւնը ժողովրդական կամբի տիրապետութիւնը հռչակեց: Թիւրքիոյ մէջ այլ ևս հանրային կարծիք մը և կամք մը դարբնուած է, պէտք է առաջ քաշել և նիւթական ու բարոյական աւերակներուն մէջ խաղաղութեան ու պարկեշտ աշխատութեան տաճարը կառուցանել ու երջանկութեան թրակները բանալ այդ դժբախտ երկրին մէջ: Ինչպէս Խտայիան, նոյնպէս Երիտասարդ Թիւրքիան կրնայ նշանաբանել *Turchia fara da se*:

***

Սակայն այսպիսի պատմական մեծ դէպք մը, որ մէկ օրւայ մէջ դարերու յեղաշրջումը կը կատարէ, չէ կարելի ըսել թէ այլևս Թիւրքիոյ էութիւնը ազատած է ներքին կամ արտաքին հակադրեցութիւններէ ու ցընցումներէ: Բնութիւնը հոս գրեթէ ոստում մը կ'ընէ Յորդ ու վառ զգացումներու ետեւ կոպիտ ու հրամայական իրականութիւնը կայ, որը պէտք է նկատի ունենալ այդպիսի խառնեքանգ և այլաէտ երկրի մը մէջ:

Օսմանեան ներկայ Սահմանադրութիւնը տրամաբանական նմանութիւնը ունի 1876-ինին հետ, նոյն ոգևորութիւնը, նոյն յարձակումը տիրող քաղաքականութեան դէմ: «Իթթիհատ» կը գրէր. «Դրան քաղաքականութիւնը ստախոսութեան քաղաքականութիւնն էր... ստախոսութիւնը վերջացած է... գործ պէտք է այլևս չընէ»: Իսկ Համիդ խորհրդարանի բացման ճառին մէջ հանդիսաւորապէս կը յայտարարէր, թէ ազատութիւնն ու հաւասարութիւնը բացարձակ ստիպողութիւն մըն էին... թէ Սահմանադրութիւնը եղբայրութեան ու միութեան հիմքը պիտի դնէր Թիւրքիոյ ժողովուրդներուն մէջ...

1876-ի իդէալականութիւնը չը կրցաւ տոկալ մեծ փորձութիւններուն. թիւրք ժողովուրդը չը կրցաւ ցոյց տալ որոշ պատրաստականութիւն իրենց պատմութեան այդ զարթնումը ապրեցնելու համար: Այդ շրջանը ողբերգութիւնով մը վերջացաւ, որովհետև սահմանադրութիւնը ժողովրդի ծոցէն չէր բղխած:

Պէտք է ընդունիլ սակայն, որ ժամանակները փոխ-
 ւած են, մտքերու ծալքերը աւելի պատրաստ են շնորհիւ
 քաղաքակրթութեան ու գիտութեան հետ շփումին։
 Երիտասարդ Թիւրքիոյ ցանած սերմերը և հայ ժողովրդի
 Ազատութեան հոյակապ խոյանքը, որ մրկահաւի մը
 ճիւղը լսելի ըրաւ, և Թիւրքոյ գոյութեան սպաննացող
 միջազգային վտանգը պատրաստեցին նոր և ազատասէր
 սերունդը, որ այնքան վճռական և ճկուն կերպով և
 առաջնորդած ինքնապահպանութեան ու յառաջադի-
 մութեան ոգիներէն և առանց գրեթէ մեծ դժուրու-
 ներու ու արիւնահեղ տեսարաններու, գլուխ հանեց
 վաքրագործումի ու փրկութեան այնքան կնճռոտ գործը
 և հիմքը դրաւ օսմանեան նորագոյն պատմութեան։

Նոր ընթացքը բոլոր ազգերը համահասար հողի վրայ
 կը դնէ այլևս. «տիրապետ» և «հպատակ կամ ստրուկ»
 ցեղեր չը կան, այլ «քաղաքացիներ»՝ իրաւունքի և պար-
 տականութեան միւկնոյն սահմաններուն մէջ։ Ինչք, պա-
 տիւ, կեանք չեն ենթարկւիր այլևս կրօնական կամ ազ-
 գային կիրքերու կամ քմահաճոյքներու։ Ազատութեան
 արևը հաւասար կը ճառագայթէ բոլոր անոնց վրայ,
 որոնք օսմանեան դրօշին տակ կ'ապրին և կ'աշխատին
 լուսաւոր և ներդաշնակ իդէալով մը, գիտութեան ու
 բարօրութեան անդատանները արօրել։ Մօնթէքիօյի
 ճշգրիտ բացատրութիւնով կըստեղծւի «մտքի խաղաղու-
 թիւնը, որ առաջ կուգայ այն կարծիքէն՝ թէ ամեն
 մարդ իր անձի մասին ապահով է»։

Յուլիս 11/24-ը համապետական և հասարակական
 նոր և արգասաւոր ըմբռնումը և իդէալը մտցուց Թիւր-
 քիոյ մէջ, ուր ազգերը յարագիր համախմբում մըն էին,
 սահմանագծուած էութիւններ, և որոնց անձնիւրը իր
 ինքնուրոյն և կղզիացած կեանքովը ու շահերովը կ'ապրէր։
 Արջական այդ գրութիւնը, որ դուրս չելաւ զինուորա-
 կան պետութեան հասկցողութենէն, ստեղծած էր ցե-
 ղերու պատմական կեանքը, որ ունէր հեռանկատակ մը։
 Թիւրքիան դաշտ մըն էր կամ տնկարան մը, ուր ազ-
 գայնական ոգին կ'աճէր ու կը զարգանար և որ միան-
 գամայն մեծ վտանգն էր Թիւրքիոյ ամբողջութեան և
 նոյնիսկ գոյութեան։

Հարկաւոր էր ուրեմն սանձարձակ և կամայական
 ընթացքին տեղ, որ «գլըճըմ հագգը» ասացուածը նշա-
 նաբան ունէր և կը խրաչեցնէր բոլոր տարրերը, ստեղծ-
 էր բարեկարգ կառավարութիւն մը, որ կարողանար
 վարչական խելացի ձևով մը հաշտեցնել բոլոր զգա-
 ցումները և ձգտումները օսմանեան իշխանութեան և
 ամբողջութեան հետ։

Օսմանեան ամբողջութեան հարցը սկզբունքով հըռ-
 չակուած և ապահովուած է։ Ինչպէս այդ կը տեսնուի
 նոյնիսկ այսօր մէկ բանի քաղաքակիրթ երկիրներու
 մէջ՝ քաղաքական ուրիշ հայեցակէտ մը կը ներկայանայ։
 Սահմանադրութիւնը յաճախ «օրինական» կեղծիքին տակ
 մեծամասնութեան բռնակալութիւնն է, որ գրեթէ նոյն
 արդիւնքը կուտայ և թերևս նոյն բարդութիւնները
 կարող է ծագեցնել ապագային, երբ քաղաքական կուսակ-
 ցութիւններ կազմին և պայքարը սուր կերպարանք առնէ։

Թիւրքիոյ կողմէն համապատասխան կառավարական
 կազմակերպութիւն մը ընտրել էն խելացի քաղաքակա-
 նութիւնը պիտի ըլլայ։ Վարչական ապակերտնացումը,
 որ ընդունուած է Թիւրքիոյ հին սահմանադրութեան

մէջ իսկ, յարմարագոյն ընթացքն է, — խաղաղութեան և
 վերջնական հաշտութեան կառավարութիւնը։ Քաղաքա-
 կրթութեան ու գիտութեան և անհատական ու հաւա-
 քական գիտակցութեան դարը անխուսափելիօրէն հող
 կը ձգտի, ներդաշնակ համերաշխ կեանք ազատ ուսմա-
 վար ինքնաձանաչութեան մէջ, ուր ոսոխութիւնները կը
 հանգին և նախաձեռնութիւնները թուիչ կ'առնեն, ա-
 ռանց կերտնախոյս ուժ մ'ըլլալու։ Եւրօպական գրեթէ
 բոլոր տէրութիւնները վարչական այդ սիստէմով կը
 կառավարին, աւելի կամ նւազ չափով և հետզհետէ
 այդ ձգտումը լայն և օրինաւոր չափեր կ'առնէ, նոյնիսկ
 դիմագրելու համար խորհրդարանական մեծամասնու-
 թեան։ Հին կերտնացումի կամայական և բռնազ-
 բօսիկ ընթացքները վերջ կը գտնեն, որովհետև այդ կը
 պահանջեն դարուս լուսաւոր և ուսմակալար ոգին և ժո-
 ղովուրդներու շահերը։

Քրանսայի պէս համասեռ ժողովուրդ մը ճիգեր
 կ'ընէ, որ Քրանսան աւելի լայն և շեշտուած ապակեր-
 րօնացումի վարչութիւնով մը օժտուի։ Սպանիան *regio-*
nalisme-ի կը ձգտի և չուշանար կը յաջողի։ Ռուսիա
 իր գերագոյն շահերու ապահովութեան և իր անաս-
 ման կայսրութեան անդորրութեան համար — եթէ չը
 ցանկար որ բարեշնական պետութիւն մը դառնայ —
 ստիպուած է որդեգրել, կամայ ակամայ, ինքնավար ապա-
 կերտնացումի կառավարական ձևը, ինչպէս կը թելա-
 դրեն շատ մը ուսու ազատամիտ թերթեր, որովհետև
 պէտք է անդարձօրէն անցած համարել քաղաքակիրթ
 համարուած երկրի մը մէջ մէկ ցեղին միւսին վրայ
 հզօրագոյնի ճնշող տիրապետութիւնը։ Քաղաքակրթու-
 թիւնը և տնտեսական և քաղաքական շահերը և ինքնա-
 գիտակցութիւնը հետզհետէ կը կաթեցնեն մտքերու մէջ
 իմաստութեան զգացումը և խորհող ու հեռատես
 միտքը բանաւոր լուծումները կը փնտռեն պետական
 կազմերու և քաղաքական փիլիսօփայութեան։ Այսպիսի
 ճիգ մը և բարեկամեցնութիւն մը կը գոհացնէ էն դժ-
 ւարահաճները, ըմբոստ և տարունակ զգացումները,
 կամրայնութիւն նիւթական և բարոյական կապերը, կը
 ջնջէ ընդմիջտ անջատական ոգին իբր անպէտ և անիմաստ,
 երբ ուէ ազգային տարր — առանց «նախախնամական
 կոչումի» յաւակնութիւնը ունենալու — կը գտնէ քաղա-
 քական և բարոյական բոլոր ապահովութիւնը, զարգա-
 ցումը և ուր առաքինութիւնը կը դառնայ վարչու-
 թեան զսպանակը։

Իսկապէս կարելի է ըսել, որ այդպիսի երկիր մը կը
 կազմէ *bunad* մը, ուր կարելի է համարձակօրէն ընդու-
 նիլ սա պարզ նշանաբանը, «ամենքը մէկին համար»,
 մէկը ամենքին համար»։

«Անգլիա և Ռուսիա, կ'ըսէ «Տէլի Թէլէկրաֆ», կը
 յուսան, որ նոր ընթացքը պիտի վերակազմէ վարչու-
 թիւնը և կազմակերպէ ապակերտնացումի նոր սիստէմ
 մը, որ պիտի երաշխաւորէ բարենորոգումներու բարւոյ
 կիրառութիւն մը»։

Մակերտնացիք իրենց դաւանանքը յայտարարած են
 Պինչէվի բերնով, թէ մակերտնական կազմակերպութիւնը
 «պիտի ջանայ մտցնել Սահմանադրութեան մէջ լայն
 ազատութենէն զատ նահանգային վարչութեանց սկզբ-
 բունքը, օսմ. կայսրութեան ազգայնական համախմբու-
 ներու համաձայն սահմանագծելով նահանգները»։

Ապակեդրոնացումի մասին ամենքը թէ սկզբունքով և թէ իրականութեան մէջ համաձայն են, բայց Թիւրքիոյ համար այդպիսի համապատասխան ծրագիր մը պէտք է ընդունել, բաւական բարդ աշխատութեան և ուսումնասիրութեան կը կարօտի: Ապակեդրոնացումի ո՞ր ձևը: Ահա խնդիրը: Որովհետև ապակեդրոնացումը իր աստիճանաւորումները և տեսակէտերը ունի, որ հասարակ բանաձևով մը չէ կարելի լուծել՝ մանաւանդ Թիւրքիոյ պէս այլացեղ երկրի մը մէջ, ուր հակօրինութիւններ (antinomie) անխուսափելի կը թւին:

***

Յեղափոխութիւնը աւելով հին ըէժիմը, նոր դահլիճը կազմեց Քեամիլ փաշայի վարչապետութիւնով այն մարդոցմէն, որոնք բարոյական վստահութիւնը կը վայելեն երկրին: Նոր դահլիճը այբէնգիմէն պիտի սկսի և արմատական բարենորոգութիւններու ձեռնարկէ: Նախարարներէն մէկուն սրամիտ և իմաստալից բացատրութիւնով՝ նոր նախարարութիւնը «ճիշտ հինին հակառակը պիտի ընէ»: Այսինքն հինը աւերիչ էր, նորը շինող պիտի ըլլայ: Նոր դահլիճին ծրագիրին կէտերը այն են, ինչ որ կը պահանջէ երկրի մը նօրմալ և քաղաքակրթական բարգաւաճումը: Ուղիներու և երկաթուղիներու շինութիւնը ստիպողական են իբր երկրի երակները՝ կեանքը շրջանառութեան մէջ դնելու և երկրին անսպառ հարստութիւնը շահագործելու համար: Պարսկաստանի դժբախտութեան գլխաւոր պատճառներէն մէկն է ուղիներու բացակայութիւնը կամ անգործըհեղեղեան վիճակը: Պարսիկ յեղափոխութիւնը հէնց այդ պատճառով վիժեց: Հանրօգուտ գործերու նախարարութիւնը իրաւացիօրէն կը շեշտէր այդ կէտի վրայ, իբր դուռը բոլոր միւս բարենորոգումներուն, Ֆինանսական, հարկային դրութեան, հանրային կրթութեան ու լուսաւորութեան, որուն համար ժողովուրդէն սիրւած նախարար մը, ամենէն եռանդուն բարեացակամութիւնը և վճռականութիւնը ցոյց կուտայ:

Հարկային սիստեմը, որ Թիւրքիոյ մէջ բնաւ տարբերութիւն չունէր աւազակութենէ, պէտք է դնել ամենաարդար հիմքերու վրայ: Հերիք է որքան լացուցին ու թշուառացուցին աշխատաւոր բնակչութիւնը: Զարմանալի չէ, որ ժողովուրդը սահմանադրական ազատութիւն ըսելով հարկերու բարձում կը հասկնայ, որովհետև այնքան զգած էր: Ուտող ուտողի, գողցող գողցողի էր: Հայ ժողովուրդը Հայաստանի մէջ երկու բռնապետութեանց տուրք կուտար, — կաշառքներէն զատ — պետութեան և քիւրդերուն: Պէտք է անմիջապէս վերջ դնել այդ հարստահարիչ և հակամարդկային ու արիւնհարու կամայականութիւններուն, որոնց միջին դարերու մէջ իսկ հազաւորէպ էին: «Ներելի չէ, որ զինուորները շատցնելու դիտուածով կ'ըսէ Սէրվէթը Ֆինուն համիդիէներու մասին, խել մը աւազակները ժողովուրդի վրայ արձակէին»: Թիւրքիոյ հարկային ըէժիմին կը պատշաճի չինական սա բնորոշ պատմաւածքը:

Վօմփիւկիոս, չինացի մեծ բարոյախօսը, մէկ օր իր աշակերտներով կը շրջէր երկրին մէջ, երբ տեսաւ կին մը, որ դառնապէս կուլար գերեզմանի մը վրայ:

— Տիկին, հարցուց, փիլիսոփան, դուք այնպէս մը կուլաք, որպէս թէ ձեր վիշտերը վերջ չ'ունենան:

— Այնպէս է, պատասխանեց կինը: Նախ իմ պարնտատս այստեղ վագրէ մը կեր եղաւ, յետոյ ամուսինս, հիմակ ալ իմ զաւակս նոյն սև ճակատագրին զոհ գնաց:

— Ինչու, եթէ այդպէս է, հարցուց Վօմփիւկիոս, չէք ձգեր այսպիսի վտանգաւոր երկիր մը:

— Որովհետև այստեղ, պատասխանեց կինը, կառավարութիւնը ծանր հարկերու տակ չի ճնշեր մեզ:

Չին փիլիսոփան դարձաւ իր աշակերտներուն. «Չաւակներս, ըսաւ, լաւ մտքերնիդ պահեցէք, կառավարական դրութիւն մը, որ կը ծանրանայ բնակիչներուն վրայ աւելի երկիւղալի է քան արիւնի ծարաւ վագր մը»:

Մենք կը կարծենք, որ նոր լուսամիտ նախարարութիւնը մարդկային քաղաքակրթական պատմութեան և բնաշրջումին մէջ աւելի հզօր փաստեր և սկզբունքներ պիտի գտնէ արդարագատ և պարկեշտ կառավարութիւն մը կերտելու համար:

Նոր նախարարութիւնը պիտի ջանայ, Եւրօպայի հետ համաձայն, ջնջել Capitulation-ը, որով եւրօպացի բացառիկ օրէնքներ կը վայելէին Թիւրքիոյ մէջ: Պէտք է ընդունել որ այդ պայմանագրութիւնը, որ յաճախ չարաչար գործածուած է, տրւած է սուլթան Սիւլէյմանի օրով, երբ Թիւրքերը իրենց զօրութիւնովը գլխով, դիւանագիտական նրբութիւնները չէին փնտռել կամ այդպիսի դաշինքի մը հետեւները չը նախատեսեցին: Երբ Թիւրքիան կազմակերպէ իր երկրի Արդարութիւնը և վստահութիւն ներշնչէ, ինքնին պիտի ջնջին այդպիսի դրութիւն մը, ինչպէս և օտար նամակառուները, որոնք մնայուն յանդիմանութիւններ էին օսմանեան անկերպարան և մարթաւալ ըէժիմին:

Նոր ծրագրին մէջ ընդունուած է նաև քրիստոնեաներու զինուորական ծառայութիւնը, բանի որ անոնք այլևս քաղաքացիներ կը լլան և կը վայելեն ազատութեան բոլոր բարիքները անխտիր: Շատ բնական է և արդար, որ այդպիսի ժողովուրդ մը ջերմ և հայրենասիրական նախանձախնդրութիւնը ունենայ նաև իր երկրի պահպանումին: Հայերը իրենց իդէալով ցոյց տւին թէ ինչ կը ցանկան Թիւրքիոյ համար, գործով ևս պիտի ապացուցանեն և պիտի գիտնան իրենց Թիւրք հայրենակիցներու հետ անձնւիրօրէն պաշտպանել այն հողը, որուն վրայ այնքան հերոսական արիւններ թափած են: Հոս երկու կարծիք չը կայ:

Սակայն պէտք է զօրել անմիջապէս ժողովուրդ մը, որ արիւնաքամ եղած և իր բոյնը քանդուած է: Պէտք է ժամանակ տալ, որ հայերը իրենց աւերակներէն ու մոխիրներէն վերածնին և Ազատութեան լոյսը ու շունչը ծծելով արիւն և կենդանութիւն գայ վրանին ու սիրեն երկրի նոր դրութիւնը:

Ներքին վարչական բարենորոգումներուն մէջ էական և կենսական նշանակութիւն ունի նաև կրթութեան և պետութեան աշխարհականացումը, որուն համար քաղաքական առաջադէմ կուսակցութիւնները պէտք է իրենց ծրագիրներուն մէջ կարևոր տեղ տան Թիւրքիան օժտելու համար ժողովուրդական լայն և աշխարհիկ հաստատութիւններով: Միդհատ փաշայի ներքին ծրագրին մէջ ևս օտար չէր այս կէտը: Պէտք է դէն շարունակ «համիլիանական» այլանդակ գաղափարը, որ յղացաւ անպարկեշտ և անհարազատ ըէժիմը Եւրօպան վախեցնելու համար և որ գերման կառավարութիւնը ջանաց

իր օգտին գործածել: Այդպիսի ձգտում մը իր դէմ պիտի հանէր եւրօպական շահերը, համաշխարհային վտանգ մը տեսնելով, ինչպէս դեղին վտանգը, այդպիսի խորթ և անբնական ձգտումի մը մէջ: Օսմանցի ժողովուրդները ամեն բանէ առաջ մտածելու են իրենց երկրի նիւթական և բարոյական մեծութեան ու շահերուն, այդպիսի փորձանաւոր քաղաքական կեղծիքներու դիմելէ առաջ:

Թիւրքիան իր աշխարհագրական և տնտեսական գերազանց առաւելութիւններու բերումով, ուշ-կանուկ պիտի ունենայ ներքին հասարական և տնտեսական հրատապ հարցերը և պայքարը: Ազատութեան առաջին որոտումին «գործադուլներու» պոռթկումը աշխատաւորներու որոշ գիտակցութիւնը կ'ենթադրէ: Պէտք է ուրեմն երկիրը պատրաստել և հետևի հասարակական կեանքի ճակատագրական և համաշխարհային երևութիւններուն, որոնք, հակառակ իրենց աղմկալից և պահանջկոտ բնաւորութեան, կը ձգտին հասարակութեան ընդհանուր բարօրութեան և մարդկային արգարութեան: Հոս ևս անհատին կիրթ գիտակցութիւնն է, որ տարերային ուժի կը փոխուի և մեծագոյն դերը կը խաղայ երկրի ընդհանուր բարեշրջումին մէջ:

***

Թիւրքիոյ ներքին վտանգը կարելի է անցած համարել, եթէ աչալուրը և խոհեմ վարչութիւնով մը օժտուի և արտայայտած ճշգրիտ բացատրութիւնով, «Արդարութիւնը ազգին խիղճը» դառնայ: Սակայն արտաքին վտանգը կարելի է ըսել թէ բոլորովին անհետացած է: Լեզի պատրանք մը պիտի ըլլար այդպէս ընդունիլը: Ճիշտ է որ Թիւրքիոյ անակնկալ յեղաշրջումը խանգարեց Եւրօպայի պետութիւններու ծրագիրը Արևելեան հարցի մէջ, երբ Թիւրքիան «վառելի պէս կը փետտէին առանց ձայն հանել տալու»: Մակեդոնիոյ բարենորոգումներու խնդիրը մարեցաւ մեծ շարժման մէջ: Եւրօպան ինքզինք գտաւ կատարեալ իրողութեան մը առջև և գոնէ, առերևոյթս, համակերպեցաւ «բարեացակամ» չէզոք դիրք պահել սպասելով Մահմանդութեան բարիքներուն: Ռուսիա իր սպասողական դիրքի մէջ մնալով հանդերձ, չ'ուզեր հրաժարիլ իր պատմական միսիօնէն... խարդաւանքէն արևելեան քրիստոնեաներու հանդէպ: Օ՛հ, այդ պատմական միսիօնը... խաչապաշտ Ռուսիային, որ Վոսնոսի պէս կը սիրէ Արևելքի քրիստոնեաները և որուն երգիչն է չարագուշակ ագռաւը «նօւլոյէ Արեմիա»: «Գրացի մեծ և փոքր պետութիւններու մրցութիւնը կ'ըսէ դիւանագէտ մը, այս անգամ ալ նորէն այն վտանգը պիտի ըլլայ որուն պիտի դիմէ Թիւրքիոյ նոր բարենորոգումը»: Յոյս ունինք որ Թիւրքիոյ բախտը սոյն պատմական ալէկոծ հրանդանը անվտանգ պիտի կրնայ կտրել անցնիլ:

Թիւրքիոյ ուժեղացումը և բարեկարգութիւնը շատ հաշտ աչքով չ'ի նայելը կարգ մը տերութիւններու կողմէն, որոնք քաղաքական և տնտեսական նկատումներ ու շահեր կ'ակնկալէին անոր անիշխանական վիճակին մէջ: Գերմանիան, սուլթանի բարեկամը — ոչ ժողովուրդին — կը տեսնէ քայքայումը իր հսկայ երազին, *drang nach Osten* — ին: Պօլսոյ հակագերման ցոյցերը ապացոյց են, որ Եւրօպայի ապականութեան խրախուսիչ

Գերմանիան պէտք է վերջացած համարի իր «պաշտպան խնամակալութիւնը» Թիւրքիոյ վրայ և իր տնտեսական աշխարհակալութիւնը փոքր Ասիոյ մէջ: Իրաւունք ունէր քեամիլ փաշան, երբ կ'ըսէր թէ «Գերմանիան քիչ օգուտ ունեցաւ Թիւրքիոյ»: Ի զուր գերմանացիք ինքնամիտարութեան համար հայերուն կը վերագրեն Պօլսոյ հակագերման ցոյցերը: Պէտք է վերագրել Գերմանիոյ անկուշտ, սմարդի և հակազատական քաղաքականութեան, որ ի վնաս Թիւրքիոյ ժողովուրդներուն եղած է: Գերմանիան Թիւրքիոյ ապականութեան գործին մեծ արհեստաւորը եղած է: Ան էր որ կաշառքներով ուղեց ձեռք անցնել երկրի հարստութեան աղբիւրները, կողոպտել երկիրը և անխնայօրէն: Մեղ հասած հաւաստի աղբիւրէ տեղեկութեան մը համաձայն նոյնիսկ ինքը Գերմանիոյ կայսրը քանի ամիս առաջ սուլթանին խորհուրդ տուած է, որ «պինդ մնայ և չ'ընդունի սահմանադրութիւնը», որովհետև վախճանը պիտի ըլլար տեւտնական թալանարշաւին:

Երկայ փափուկ պարագային խոհեմութիւն պիտի չ'ըլլար Պօսնա Հէրսէկի, Վիպրոսի, Եգիպտոսի ևն խնդիրներ յարուցանել, որ կարող է բարդացնել բարենորոգումի գործը: Թիւրքիան արդէն շատ լայն է և անսահման, կը մնայ անձնէր և եղբայրական ջանքերով, համերաշխ կեանքով մը ծաղկեցնել զայն: Յաճախ երկրի մեծութիւնը չէ որ արժէք ունի, այլ հոն թափուած ճիւղը, աշխատանքը, մտաւոր, բարոյական ու նիւթական դրամագլուխը, որ կը ստեղծէ երկրին մէջ — մանաւանդ Թիւրքիոյ պէս հիանալի երկիր մը — ներուժ գեղեցկութիւնը, հմայքը և բարեկեցութիւնը: Օսմանցիները, ընդունուած բանաձևի մը համեմատ, կրնան այդ կորսուած գաւառներու մասին «մտածել, բայց չ'ըսուիլ»... գոնէ առայժմ:

***

Թիւրք-հայ եղբայրակցութիւնը արդէն կնքած էր արեան դաշտին վրայ: Ազատութեան թեւերուն տակ երկու ժողովուրդներու բարոյական կապերը աւելի պրկեցան: Երկու տարրերը կարծես կարօտալից ատելութենէ մը յետոյ իրար կը գրկէին սրտայոյզ գիրկընդխառնումներու մէջ: Ազահանդէսները, որոնք կատարեցան Պօլիս կամ այլուր երկու ազգերու նահատակներու նւիրական յիշատակը փառաւորելու համար և ուր թիւրք սպաններ թիւրք-նահատակներու յիշատակին նւիրած Գաշնակցութեան պսակները կրեցին, պատմութեան մէջ շնաշխարհիկ երևոյթը և օրինակը պիտի մնան ժողովրդական սրտագին և ինքնաբեր ցոյցերուն: Իրաւունք ունէին շատեր, երբ երազը և իրականութիւնը զգայախաբուրութեան մը պէս կը շփոթէին:

Ազատութեան կրօնը մոռցնել տուաւ հին հակայնութիւնները: մեր թիւրք հայրենակիցները սրտազեղումի գերագոյն և անմոռաց քնարերգութիւնը ունեցան դէպի հայ ժողովուրդը արիւնլւայ և հալածական: «Դուք մեր երկրի Ազատութեան վէմերն էք, կ'ըսէին Երիտասարդ Թիւրքերը հայերուն ուղղելով իրենց խօսքերը: Օսմանցիները ձեզմով կը պարծենան, երկիրը ձեզի շատ բան կը պարտի... Դուք թիւրքերուն առաջնորդը հանդիսացած էք յառաջդիմութեան ու լուսաւորութեան շաւղին մէջ... Դուք մեզի հետ պիտի մնաք յաւէտ...»

Հայերուն անունը ոսկի տառերով պիտի արձանագրուի օսմանեան տարեգրութիւններուն մէջ... «Հայերը օսմանեան ժողովուրդներուն մէջ էն օգտակար տարրն են», կըսէր Տիւլպատոս Էնվեր պէյ Մանչէսթրի խնջոյքին մէջ: «Պարտինք նախ Հայերուն երախտագէտ ըլլալ կըսէր Նազիմ պէյ Իզմիրի մէջ, ոչ թէ օսմանեան զինւորներուն, զի հայն էր, որ մեզ առաջնորդեց դէպի Ազատութիւն»: «Ար վստահացնեմ ձեզ թէ, կ'աւելցնէր Ասաֆի պէյ, որ հայերու արիւններն են, որ մեզ պարզեւած են այս ազատութիւնը»:

«Հալալ օլտուն գանըմը», գոչած է հայ մը: Այդքան անկեղծ և ոգևոր զգացումներէ յետոյ, ուր թիւրք ժողովուրդը վստահութեան հասնող մարդասիրութիւնը ունեցաւ և հոչակեց ճշմարտութիւնը, «հալալ օլտուն գանըմը», պատասխանն էր ժողովուրդի մը, որ զիտէ գնահատել իր անթիւ զոհաբերութեան մէջտեղ, իր հակառակորդին հոգիի և սրտի աղիւ և միանգամայն վեհանաճ թրթռումները:

Մեր թիւրք հայրենակիցները մէկէ աւելի գնահատումի և անձնիրութեան հաւաստումներ տւին անցեալի ոճիրներուն վրայ դատապարտութեան սև կնիքը դնելով և անարգ սիւնի բեռեւելով անոնց հեղինակները: Պէտք է անտեսել սակայն այն դանդաղ բայց հսկայ ճիգը, որ մեր թիւրք ընկերները ու հայրենակիցները կատարեցին այս մեծ օրւան համար: Ինչ շքեղ է այն դերը, որ թրքուհին ունեցած է Ազատութեան յաղթանակին համար և ինչ մեծ ապագայ կարող է խոստանալ այդպիսի կանացիութիւն մը, որ Ազատութեան գահամաններու պաշտամունքը ունի:

Եղած գովասանքները պէտք է փրցնեն հայերը, որոնք մնալու են միշտ գիտակից պարտականութեան համետ զինւորները դէպի ընդհանուր հայրենիքի մեծութիւնը և դէպի իրենց հայրենակիցները:

Պօլսոյ հայ մամուլը գինովութեան շրջանին մէջ է յախուռն ու հերարձակ առանց հաստատ ուղղութեան և յաճախ առանց փափկանկատ հեռատեսութեան: Մամուլի ազատութիւնը կեանքի և բարբերու ինչ հակադրութիւններ երևան հանեց և ինչ մաքրագործուններ կը կատարուին:

Օրմանեան, որ ինքզինք այնքան հանգիստ կըզգար Պատրիարքներու «փշոտ» գահին վրայ և կերարք կեանք մը կը վարէր եպիկուրեան փիլիսոփայութիւնով մը և իր ազգականները կը խնդացնէր, կը մտնէ Անյուշ բերդը, միանգամ ևս հաստատելով մարդկային կեանքին մէջ ներգոյակ արդարութեան վախճանականութիւնը և աշխարհի բաներուն արդար հատուցումը:

Իզմիրեան սրբազան կը վերագառնայ Պօլիս Հայ Տոլուրդը իր քաջ հովիւին աննմանօրէն մեծաշուք ընդունելութիւն մը կ'ընէ: Իզմիրեան Պօլիսը ձգեց հոչակելով աշխարհի առջև սա մեծ ճշմարտութիւնը թէ «հոն, ուր Արդարութիւն չը կայ, ամեն հաւատարմութիւն կեղծ է»: Հայոց սիրելի պատրիարքը այս անգամ յաղթական մուտք կը գործէ Պօլիս Արդարութեան և հայ ժողովրդի սիրոյ թեւերուն վրայ:

Օսմանեան Ազատութիւնը հայ և թիւրք արիւններով ներագործեւած անսասան կը մնայ և խրոխտ, որքան ատեն Արդարութեան պատանդանին վրայ բարձր կը մնայ ան:

Ո Ղ Ջ ՈՅ Ն

Գալիս են շտապով, կայծակի արագութեամբ հեռագիրները ձեզնից, թանկագին ընկերներ, ձեր ազատութիւնն աւետող կարճ սողերը:

Եւ համատաճկական խորտակած Բաստիլի մութ բացածքներից չու՞մ են ձեր մեծ ու փոքր կարաւանները շարան-շարան դէպի լոյս, դէպի օդ, դէպի կեանք— Պօլսից սկսած մինչև Մարաշ, մինչև Անու Անու վերջին կայանը ձեր տառապանքի, ձեր յոյսերի ու յոյգերի, չու՞կէտը ուշացած, բայց ամենասուար կարաւանի:

Ո՞վ պիտի կարողանայ չափել այն մեծ խորհուրդը, որ տարիներով թաղւած է մնացել ձեր սրտում: Ո՞վ պիտի վերագարձնէ ձեզ այն բոլորը, ինչ դուք թողեցիք մութ զնդանի կամարների տակ: Եւ ինչե՞ր չը թողեցիք այնտեղ: Ո՞րն ասեմ— ձեր ծաղիկ օրերը, առողջութիւնը, երիտասարդ տարիքը... Յիշե՞մ արդեօք բանտում կորցրած ձեր մի ընկերոջ, տանջակից, բայց ներկայ բախտին ոչ մասնակից, որի շրթունքների վրայ— արշալոյսին, թռչունների առաւօտեան երգերի հետ— վերջին մրմունջն էր սառչում: Հեռու ծննդավայրից, խոնաւ քարերի վրայ, նեղ ու կեղտոտ խցիկում, իր զգացմունքի տարտամ արտայայտութիւնն էր մրմնջում նա ձեզ— իր կտակը, որ մի օր, մի գեղեցիկ առաւօտ երբ դուրս գաք այնտեղից, տանէք ձեզ հետ այն ու թաղէք արեամբ ցօղած հողի մէջ իբր ապագայ կեանքի կորիզ:

Այդ մրմունջի մէջ էր ամփոփւած բողբոջ անարդարութեան դէմ, ստրկութեան դէմ: Նա ինքը բողբոջն էր, բռնութիւնը լափող սրբազան հուրը: Նրա մէջ էր մթերած յաւիտենական կարօտը դէպի իր ծննդավայրը, դէպի ինկարօր լեռն ու անուշ ջուրը, տենչը իր երկրի բարօրութեան. այնտեղ էր թրթիւրը այրւած սրտի դէպի իր մտերիմը...

Եւ երբ դահիճը բաց արեց դռները, դուք դժւարանում էիք բաժանել այն մութ խորշից, ուր ձեր ընկերոջ մահւան ախուր յիշատակներն էին ապրում. կանգնեցիք շուրջ-բոլոր լուռ ու վսեմ— ձեր երգումի խօսքը մի կաթիլ արցունքի հետ գնաց իբր պատասխան նրա վեհ տառապանքի և նրա հոգին հրճեց:

Նա հրճեց— գիտէր, որ իր ընկերները հէնց ինքն են, գիտէր որ դուք դուրս գալով կապանքից՝ ինքն է ազատ, գիտէր, որ մէկնումէկդ ամենքդ էք, գիտէր, որ միևնոյն սիրտը ամենքիդ համար է՝ ամենքդ նոյն ձրգատումով, նոյն ուխտով, նոյն անձնագոհութեամբ շաղկապւած:

Եւ իբր ուխտի պարտաճանաչ զինւորներ ցրում էք ամենուրեք, ուր ցաւն ու վիշտն է բուն դրած: Բռնութիւնն ու շղթան սասանած՝ դուք նրանց վրայ էք քայլում: Գուք ուժեղ էք ձեր կամքով, ձեր գաղափարով և ձեր մեռնող ընկերոջ կտակով:

Գուք ուժեղ էք— բանտերի կործանումը ձեզ փաստ. դուք յաղթող էք՝ ձեր դահիճները բանտերումն են— ձեզ փաստ. դուք մեծ էք՝ ամբողջ թիւրքիոյ ժողովուրդը ձեզ է՝ փառաբանում— ձեզ փաստ:

Գա՞մ միայն առաջին քայլն է ձեր յաղթական գնացքի, առաջին չու՞ն տարագնաց կարաւանի, առաջին

Թուիչքը ազատ մտածումի շեր վերջին հանգրվանը, հետո տարածութեամբ, շատ ձօտ է ժամանակով: Անդու ջանքը կրճատում է ամեն ինչ. գաղափարը նրա յարաժամ խթանը:

Բռնութեան թափը ոչ որ է զգացել ձեզնից աւելի. ազատութեան տենչն էլ ոչ որ կարող է ունենալ ձեզնից աւելի: Գուր զինւած էք կրկնակի, կոփւած բըռնութեան հարւածներով նրա դէմ կուելու համար:

Գնացէ՛ք, ընկերներ, դէպի մեծ Աւերակները, տարէք ձեզ հետ մեռնող ընկերող կտակը և սերմանեցէք այն ամենուրեք: Թող աւեր տեսարանները ձեզ չ'ընկրկեն, թող կորած սիրելիների բացը ձեզ չը խռովէ: Աւերակները ձեր զոհողութեան խորհրդանշանն են: Թափանցեցէ՛ք նրանց խորքը—շատ գանձ կայ այնտեղ թաղւած—այնտեղ է հայ ժողովուրդը. փարեցէ՛ք նրան, ոյժ տւէ՛ք և ոյժ առէ՛ք նրանից: Նա ստեղծագործեց ձեզ. նա էլ ձեր գաղափարի պսակողն է լինելու:

Թող ոչ որ ձեր մէջ չը տեսնի. վհատութիւն, թող ամենքը հպարտօրէն նայեն ձեր բաց ճակատին և թող բոլորը ձեր հոգու մէջ կարդան իրենց անելիքը:

Գնացէ՛ք, ընկերներ. ձեր անցեալը ձեզ առաջնորդ, ներկան ձեզ խրատոյս, ապագան ձեզ հատուցու:

Շտապեցէ՛ք, աւերակները ձեզ են սպասու:

Ընկերական ողջոյնի համայնքներով՝

Նախկին բանտարկիւալ՝ ՄԱՐ

ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ «ԴՐՕՇԱԿԻՆ»

Վ.Ա.Ն, 20 օգոստոս

250-է աւելի բամտարկեալներով ազատեցամք. սաիմամաղըրութիւմ և ընդհամուր մերում շմորհեցաւ:

ԱՐԱՄ

Վ.Ա.Ն, 31 օգոստոսի

Կոմսը, Սարգիսը՝ ազատօրէն քաղաք մտամ այսօր: Այցելութիւմ հայրեմասէր հրամամատարիմ. համակրակամ խօսքեր փոխամակեցամ՝ աշխատիլ Սահամաղըրութիւմը միասիմ պահպամելու համար. սիրալիը ըմդումեղութիւմ. այցելութիւմ Վազգէմի և մահատակմերու գերեզմամներում:

ԱՐԱՄ

ԲՕՆՍՏԱՆՅԱ, 2 օգոստոս

Քոմսթամցայի հազարաւոր ցուցարարներ կը ծափահարեն և կը շմորհաւորեն իրենց բոլոր սրտով մեծութիւմը և յաշողութիւմը ձեր եռամղիմ, որ այմքամ արժամաւոր կերպով և այմքամ զոհողութիւմներու գնով մպաստեց սոյմ ցամկալի ազատութեամ իրազործումիմ:

ԵՐԻՏԱՍԱՐԻ ՕՍՄԱՆՅԻ

ՃԻՊՈՒԳԻ, 28 օգոստոս

Կը շմորհաւորեն կատարւած գործը: Կը մասմակցիմք ազգայիմ երջամկութեամ: Յարգամք մահատակմերում: Կեցցէ՛ ազատութիւմը:

ՃԻՊՈՒԳԻ ԷՍՅ, ԹԻՎՐԲ, ԱՐԱՐ ՕՍՄԱՆՅԻ ԲԱՂԱՔՍՅԻՆԵՐ

Շ Ր Ջ Ա Բ Ե Ր Ա Կ Ա Ն Ն Ե Ր

Յ. Յ. ԴԱՇՆԱԿՑՈՒԹԵԱՆ

I

Ընկերներ,

Ազատագրական շարժման առաջին յաղթանակը, արդիւնք տարիների չարքաշ աշխատանքի, անբաւ զոհերի և յեղափոխական արիւնոտ կռիւների, տարւած է. — Օսմանեան կայսրութեան մի ծայրից միւսը հնչում է Ազատութեան, Հաւասարութեան, Եղբայրութեան կոչը: Իրեկեան Հանրաբանտը վերածւած է ազատաշունչ երկրի: Մուսլը երկչոտ դէմքերի տեղ երևում են բերկրալից աչքեր. լուութեան փոխարէն թագաւորում է շարժում. ասելութեան ու բէնի աւերակների վրայ փչում է սիրոյ շունչը: Իւ ժողովրդական ամենագոթախտ խաւերն անգամ, սովոր սարկի համակերպութեան, անտեղեակ ազատութեան վայելքի, շարժում, ծփում են ինչպէս փոթորկւած ալիքներ, նախանշանը քաղաքական աւելի երջանիկ օրերի:

Հանրային կեանքը կերպարանափոխւած է,— փողոցներում այլևս չը կայ երեկեան բռնապետութեան ստակաբեր գործակալը, — Գաղտնի լրտեսութիւնը: Բանտերը դատարկւած են: Ազատութեան մարտիկները, ենթակայ քաղաքական բանտարկութեան դժոխային ըէժիմի, ազատ օդումն են, գրկախառնւած ժողովրդի հետ, որին նրանք այբան անձնւիրաբար ծառայեցին: «Դէպի բանտ» գոչողները իրենք են գնում բանտերը: Արատուք տարածողները իրենք են ողբում: Շքազարդ փաշաներն ու մինիստրները, երեկւան ամենակարող տէրերը արքունիքի, կառավարութեան և երկրի, սողում են Յեղափոխութեան ոտքերի տակ, փախուստ տալիս ժողովրդական ցասման ճանկերից: Գերբըր փոխւած են, և սկսւած է մի աւերմունք այն բոլորի, ինչ յուլիսի 10-ին, շնորհիւ բռնապետական ըէժիմի, նկատուում էր անսասան, անփոփոխ, յաւիտենական իսկ:

Սակայն լայնատարած բերկրանքի ընթացքում—ցաւ է ասել, և չենք թագցնում—հին ըէժիմի յիշատակներից սարսափած ժողովուրդների տարբեր խաւերից դուրս են թռչում տարակուսանքի և երկիւղի տխուր բացականչութիւններ. «Երկա՛ր պիտի տւէ արդեօք». — անարգալից խօսքեր նորաբողոք Ազատութեան համար, թոյն՝ յեղափոխական անդրանիկ յաղթութեան, խօսքեր, որոնք ըէակսիօն տարրերի ուժը կարող են կազմել, հիմքը նրանց քաղաքական նենգ ծրագիրների:

Յեղափոխական ընկերներ,

Գուր որ ազատագրման գործի ու աշխատանքի ամբողջ գիտակցութիւնն ունիք, պարտաւոր էք, առանց ժամ կորցնելու, ըմբոստանալ այդ տատանման ու թերահաւատութեան դէմ: ձեր ամբողջ ոյժով, ձեր ձեռքերի տակ եղած բոլոր միջոցներով: Մի երկիր — ասացէք ամեն տեղ և ամենքին—որ այբան զոհեր տւեց ազատագրութեան—հայ ժողովուրդը իր քսանամեայ կուով ու զոհերով, Մակեդոնիան՝ իր լաւակազմ պայքարով, Արաբիան՝ իր հուժկու ապստամբութեամբ և Երիտասարդ-Թիւրքիան՝ իր լաւագոյն անգամների ողբերգական կորստեամբ,—ուր ամբողջ պատմութիւնն ու կեանքը վերածւած էին համատարած տանջանքի, լացի ու ա-

նէծքի— չէ կարող, իրաւունք չունի ենթարկել թերա-
հաւատութեան և տատանման, և կանգնած պիտի մնայ,
մանաւանդ յաղթութեան այս յուսատու օրերին, իր
ուժի ու կուրի հպարտ գիտակցութեան վրայ, տէրը՝ իր
ապագայի, տնօրինողը՝ իր բախտի:

Ազատութիւնը արեամբ գնեցինք: Արեամբ էլ կը
պաշտպանենք, եթէ տխուր հարկը կը ներկայանայ Նա
մերն է: Ոչ ոք նրան յետ խլել չէ կարող, որովհետև
ոչ ոք իր կամքով չէ շնորհել:— Սա պիտի լինի հան-
գանակը ամբողջ ազգաբնակչութեան, խորարմատ
համոզումը այն բոլոր ազգերի, որոնց այսօրան ան-
սահման ցնծութիւնը երէկեան անսահման տանջանքի
արձագանքն է միայն:

Սրտապնդւած առաջին յաղթանակի այս խրատունիչ
փաստով, ոգևորւած բռնալուծը թօթափող բոլոր ազ-
գերի համերաշխութեան մեծ գաղափարով, յափշտակ-
ւած տարբեր ցեղերի ու կրօնների, բայց նոյն ցաւերին
ենթակայ 24 միլիօն ազգաբնակչութեան վաղւան եր-
ջանկութեան հսկայ հեռանկարով լի յարգանքով դէպի
նահատակ-գոհները, որոնք իրենց ծանօթ ու անծանօթ
դամբարաններից խրախուսանքի դասեր են տալիս,—
մնանք ամուր մեր յաղթավայրի վրայ, մնանք անսասան,
աներկբայ, լի անձկուն կամքով, հպարտ այն գիտակ-
ցութեամբ, որ Ազատութեան դրօշակը տնկւած է Երկրի
ծոցի մէջ մեր աշխատանքով, և նրան խլել պոկել վայր
գլորել, չէ կարող քաղաքական ոչ մի մանեօվր, ոչ մի
քմահաճոյք, ոչ մի խարդախ ոյժ:

Սա պիտի լինի, ընկերներ, ձեր քարոզի, պրօպա-
գանդի, ձեր ներշնչութեան այսօրան հիմնաքարը, ձեր
ուգևորութեան ու ազդեցութեան գլխաւոր նպատակա-
կէտը:

Պայքարով, հաւատով ու համերաշխութեամբ ազա-
տամարտի վտանգաւոր պտոյտներով անցանք: Արեան
հոյժները մեր յետին են: Մեր առջևը, մերձաւոր
հորիզոնի վրայ, Ազատութեան արշալոյսն է փայլա-
տակու՛մ: Արիւնտ կուրի րօպէսներին, վճատութիւն չը
ճանաչեցինք. նրան չը պիտի ճանաչենք, և չենք ճանաչի
այս գրաւիչ օրերին, երբ երէկեան հակաեղափոխա-
կաններն անգամ, մեծից մինչև փոքրը, իրենց կրօնին
Յեղափոխութեան սրբանկարն են կրում, գունաւոր ժա-
պաւէնը՝ Ազատութեան, Հաւասարութեան և Եղբայ-
րութեան, մի նոր ու անսպառ աղբիւր գաղափարական
պայքարի:

Կեցցէ՛ Յեղափոխութիւնը, կեցցէ՛ ազգերի Համե-
րաշխութիւնը:

Կեցցե՛ն ազատագրւած Թիւրքիայի բոլոր ժողո-
վուրդները:

Ճ. Յ. ԴԱՇՆԱԿՑՈՒԹԵԱՆ

Կ. ՊՕԼՍԻ ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՈՒ ՄԱՐՄԻՆ

1908 յուլիս 30, Կ Պոլիս

II

Հայրենակիցներ,

Տաննեակ տարիներ տանջակից ձեզի ու բախտակից
ձեր արիւնտ ճակատագրին, մենք չի դաւաճանեցինք
ձեզ ու չի մոռցանք ձեր տառապանքը. բողբոջ մեր
ատամներուն տակ ու ազատութեան բոցը մեր կուրծ-
քին՝ նետուեցանք ամենէն անգութ պայքարին մէջ և
յարձակումը կրկնեցինք. անդուր, անգաղար՝ Բռնակա-

լութեան պարիսպներուն և անոնց անողոր բերդապահ-
ներուն դէմ:

Ինկան մեզմէ սխրալի անթիւ դիւցազներ ու անհա-
մար կտրիճներ. — բայց մենք չի յուսահաւուեցանք:

Մեզի դէմ զինուեցան խաւարի ու մահաւան բոլոր զօ-
րութիւնները. և անթութիւն ու բանա, կախաղան ու
գերեզման, նոյն իսկ հարագատ եղբօր արհամարհանքն
ու թերահաւատ լքումը շրջապատեցին մեզ ամեն
կողմէ. — և սակայն շարունակեցինք մենք կուրը:

Ազատութեան Գաղափարը մնաց անսասան և Յաղ-
թութեան հաւատքը անխոցելի՝ մեր շարքերուն մէջ:

Եւ մեր Գաղափարը յաղթանակեց ու մեր Հաւատքը
կը ծաղկի ահա:

Գեռ երէկ բազմաթիւ էին անոնք, որ կը քարկոծէին
մեր յոյսն ու մեր զօհողութիւնը. դեռ երէկ հազարա-
ւորներ էին մեր հակառակորդները, որ կը տարակու-
սէին մեր գործունէութեան ու մեր անձնագոհութեան
վրայ:

Եւ երբ Հ. Յ. Դաշնակցութիւնը՝ հաւատարիմ Հա-
մերաշխութեան և Ազգերու եղբայրութեան իր հիմնա-
կան սկզբունքներուն, արհամարելով այնքան արգելք ու
բազմադիմ դժուարութիւններ, վերջապէս կը յաջողէր
ներկայ տարւան սկիզբները հայ և թիւրք ընդդիմադիր
տարբերու Քոնկրէն գումարել փարիզի մէջ, ի՛նչ հա-
լածանք, ի՛նչ նախախնք և կրքերու ի՛նչ փոթորիկ իր
դէմ անարժան հակառակորդներու կողմէ:

Եւ ահա Այսօրը կուգայ վկայել թէ պարապ
վատնւած չեն ո՛չ մեր արիւնը, ո՛չ մեր ծիգը, ո՛չ մեր
անձնւիրութիւնը:

Այսօրը կուգայ վկայել թէ Հ. Յ. Դաշնակցութիւնը՝
միակը հայ կազմակերպութեանց մէջ, ստեղծելով Թիւրք-
բիոյ բոլոր հարստահարող ու իրաւազուրկ տարբերուն
ներկայ զինակցութիւնը՝ ո՛չ միայն նպաստեց պատմա-
կան այս փառաւոր դարագլխուն բացման, այլ և հիմը
գրաւ մեծ ու ստեղծագործութեան յղի ապագայի մը:

Թող ուրեմն անհետանան ինքնակալութեան բոլոր
վատանուն մնացորդները ժողովուրդներու գիտակցական
զարթնումին և եղբայրական դաշնակցութեան առջևէն.

Թող ուրեմն Արդարութեան, Ազատութեան և Իրա-
ւահաւասարութեան գաղափարը գրաւէ՛ աւելի ու աւելի
Թիւրքիոյ բոլոր ազգերը:

Թող ուրեմն մեր արիւնն ու արցունքը խեղդէ՛ Բըռ-
նաւորները և լայնատարած Երկրին բոլոր անկիւններէն
ու միլիօնաւոր շրթունքներէն բարձրացող ցնծութեան,
ազատութեան և սիրոյ աղաղակները դատապարտու-
թիւնը, գերեզմանն ըլլան սև Անցեալին:

Եւ թող Հ. Յ. Դաշնակցութեան՝ Ազատութիւն, Ար-
դարութիւն և Ազգերու Համերաշխութիւն նշանաբանը,
նշանաբանն ըլլայ նաև Երկրին բոլոր ազատասէր զա-
ւակներուն, արիւնքամ բոլոր աշխատաւոր ժողովուրդ-
ներուն:

Կեցցէ՛ Յեղափոխական Գաղափարը,

Կեցցե՛ն ազատ ժողովուրդները և ազատ Հայրենիքը,
Կեցցէ՛ Հայ Յեղ. Դաշնակցութիւնը:

Ճ. Յ. ԴԱՇՆԱԿՑՈՒԹԵԱՆ

Կ. ՊՕԼՍՈՅ ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՈՒ ՄԱՐՄԻՆ

Կ Պոլիս, 2 օգոստոս 1908

III

Գաշնակցութեան Կ. Պօլսոյ Պատասխանատու Մարմինը, նկատի ունենալով սահմանադրական կարգերուն ներմուծմամբ ստեղծուած նոր պայմանները, կը յայտարարէ հետեւեալը.

Ա) Այն բոլոր ընկերները, որոնք կը պատկանէին Կազմակերպութեան, բայց բանտարկուած կամ արքայազնութեան, այժմ ազատ ըլլալով, պէտք է շտապեն անմիջապէս մտնել պատկանեալ խմբերու կամ կօմիտէներու մէջ:

Բ) Բոլոր խմբերն ու կօմիտէները պէտք է վերահազմուեն՝ համաձայն Գաշնակցութեան «Կանոնագրի» (որոնց օրինակները կրնան խնդրուիլ Արևմտեան Բիւրօյէն կամ Կեդրօնական կօմիտէներէն):

Գ) Կուսակցութեան մարմինները հրամայական պարտք ունին, առանց յապաղելու, ձեռնարկել մարտական ու քաղաքական խմբերու կազմութեան, իրագործելու համար այն ձեռնարկները, որոնք կրնան ծրագրուիլ Պատասխանատու Մարմիններու կամ Կեդրօնական կօմիտէներու կողմէ:

Դ) Չեղծումներու ու թիւրիմացութիւններու տեղիք չը տալու համար, բոլոր մարմինները պարտաւոր են ղեկավարել «Կանոնագրով», թէ իրենց ներքին յարաբերութիւններու, թէ ուրիշ ձեռնարկներու մէջ, և թէ դրամական հարցերու վերաբերմամբ:

Առիթէն կ'օգտուինք յիշեցնելու բոլոր ընկերներուն, որ համաձայն Ընդհանուր Ժողովի շեշտած ցանկութեան, Կազմակերպութեան շարքերու մէջ չը պիտի ընդունին այնպիսիները՝ որոնք իրենց անձով կամ քայլերով կրնան արատ բերել Գաշնակցութեան անւան և հմայքին: Ընդհակառակը, անշիտակ և Կազմակերպութեան անունը շահագործելու միտումներ ունեցող անձինք, ո՛վքեր և ըլլան, պիտի հեռացուին Կազմակերպութեան շարքերէն:

Հ. Յ. ԴԱՇՆԱԿՑՈՒԹԵԱՆ

Կ. ՊՕԼՍՈՅ ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՈՒ ՄԱՐՄԻՆ

Կ. Պօլիս, 3 oqunusu 1908

IV

Հ. Յ. Գաշնակցութեան Պատասխանատու կօմիտէն Տաճկաստանի հայ Ժողովրդին բացառիկ վիճակը ի նկատի ունենալով շրջաբերական յայտարարութիւնով մը կը պահանջէ սահմանադրական կառավարութենէն հետեւալ միջոցներու իրագործումը.

- 1) Ազատ երթևեկում հայկական նահանգներու մէջ:
- 2) Վերագործումը հայ դիւղայիներու հողերուն, որոնք վերջի ժամանակներս զբաղուած էին:
- 3) Զննում 1895—1908 տարիներու ընթացքին մէջ հայ Ժողովրդի դէմ ստեղծուած հալածողական միջոցներուն:
- 4) Ազատարձակումը քաղաքական հայ բանտարկեալներուն և վերադարձ քաղաքական բոլոր արտօրեալներուն:
- 5) Վերագործ հայ գաղթականներուն, որոնց թիւը կ'անցնի 90 հազարը:

Ասոնցմէ զատ Գաշնակցութիւնը, որ թիւրքիոյ մէջ կը գործէ 18 տարիներէ ի վեր, որոշած է միւս ազգութիւններու պատկանող կուսակցութիւններուն հետ համերաշխաբար ի գործ դնել բոլոր իր ուժը, ձեռք բերելու համար կատարեալ ազատութիւն ընտրութիւններու ատեն և սահմանադրութեան վերաբնութիւն վարչական ասպակեդրոնացման ուղղութիւնով:

Հ. Յ. ԴԱՇՆԱԿՑՈՒԹԵԱՆ

Կ. ՊՕԼՍՈՅ ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՈՒ ՄԱՐՄԻՆ

Ն Ա Ռ Ա Ջ Գ Ո Ւ Շ Ա Յ Ո Ւ Մ

Ցաւելով կ'ըսենք, որ մեր կօմիտէներու հասած տեղեկութիւնները տգեղ և ստորին երևոյթի մը գոյութիւնը կը հաստատեն, որուն դէմ յաճախ բողոքած են Յեղափոխական կազմակերպութիւնները: Անբարեխիղճ, շահասէր և առիթէն օգտուելու ընդունակ անձեր՝ մայրաքաղաքիս և գուցէ գաւառներու մէջ ալ, սկսած են իրենք զիրենք Գաշնակցական ներկայացնել, այս կամ այն կօմիտէի պատկանող և սոյն անունին տակ կը համարձակին դիմումներ ընել, դրամ պահանջել և նոյն իսկ սպառնալիքներ ընել քաղաքացիներուն:

Կազմակերպութիւնը վճռած է իր սաղմին մէջ իսկ խեղդել սոյնօրինակ զեղծումները, թոյլ չը տալ որևէ խաբէութեան արարքի և իր կանոնագրին վրայ յենած կը յայտարարէ.

- 1) Գաշնակցութեան անունով խաբեբայութիւն ընողները պատասխանատուութեան պիտի կանչուին:
  - 2) Գաշնակցութեան անունով դրամաշորթութիւն ընողները, ո՛վ որ ալ ըլլան, խստօրէն պիտի հալածուին:
  - 3) Գաշնակցութեան անունով սպառնալիքներ ընողները իբր զեղծարար անխնայ կերպով պիտի պատժուին:
- Այս առիթով ի գիտութիւն ամբողջ հայ Ժողովուրդին կը ծանուցանենք, որ այս տեսակ դէպքերու ժամանակ իրենց գանգատները անմիջապէս մեր կօմիտէներուն հաղորդեն:

Կը սիրենք յուսալ, որ այս նախազգուշացումը պիտի կրնայ այդ խաբեբաները սանձել. հակառակ պարագային ստիպուած պիտի ըլլանք ամենախիստ միջոցներու կիրառմանը դիմել, պահանջելու համար Յեղափոխութեան անունը միշտ մաքուր, անբիծ և վստահելի:

Հ. Յ. ԴԱՇՆԱԿՑՈՒԹԵԱՆ

Կ. ՊՕԼՍՈՅ ՊԱՏԱՍԽԱՆԱՏՈՒ ՄԱՐՄԻՆ

Կ. Պօլիս, 8/21 oqunusu 1908

Վ Ե Ր Ջ Ա Պ Է Ս

Սառույցը կտրուած է և յորդացած գետը ազատուած է կաշիանդիչ կապանքներից, լայնօրէն ուղղելու համար արիւնազանգ երկրի արգաւանդ դաշտերը և կեանք վերստեղծելու աւերակներուն:

Սուլթանը կարգադրել է պատգամաւորական Ժողով գումարելու թիւը քաղաքական շարժումը համուած է իր նպատակին: Խլրտումն իշխում է զինուորական շրջանում: Նա շուտով կը վարակէ աւելի լայն խաւեր: Բռնակալութեան պարիսպներն են, որ ընկնում են կամովին:

Մինչև այժմ կարելի էր բռնանալ ու ճնշել յենեկով զինուորական ոյժի և Ժողովրդի տգիտութեան վրայ: Մինչև այժմ կարելի էր անպատիժ մորթել, աւերել և կողոպտել:

Բայց ահա ըմբոստութեան գրոհի առաջ տեղի է տալիս կարմիր դաշանը. նրա միահեծան իշխանութիւնը տատանուած է և մօտ է կործանման: Բռնութեան նեցուկը՝ զինուորական ոյժը, ձգտում է յենարան դառնալ արգարութեան և իրաւակարգի:

Չուր չանցաւ թափուած արիւնը համեմակ տարիների ընդհարումները, զինուած և անզին բողոքները, Ժողովրդի անյուր տառապանքը և դերմարդկային զոհողութիւնները իրենց պտուղն ունեցան վերջապէս:

Հ. Յ. Գաշնակցութեան փայփայած երազները իրականութեան սահմանն են թեւակախում:

Հնչել է ազատութեան ժամը...

Գիտենք, որ մեզ սպասում են նոր տառապանքներ և ծանր փորձութիւններ: Բուսաստանի օրինակը գեւ թարմ է մեր յիշողութեան մէջ: Պարսկաստանի դէպքերը մեզ ցոյց են տալիս, թէ ի՞նչ է սահմանադրութիւնը ասիական մի կիսակիրթ երկրում: Նոր ջարդերի, նոր աւերի և նոր կողոպուտի ուրեւանքը խոսովում է մեր երեւակայութիւնը:

Բայց և այնպէս մեր հայեացքը յուսարից է դէպի ապագան: Անվերադարձ կորուստի է մատնում Մեծ Մարդասպանի կարմիր ռեժիմը: Երկիրը մտնում է բնականոն զարգացման ուղին: Յարակից բոլոր ցնցումները, որքան էլ զօրեղ՝ բայց ժամանակակուր և վաղանցուկ կը լինին:

Գործող յեղափոխական կուսակցութիւնները պետք է որոշեն իրենց բռնելիք ուղին, ձեւակերպեն իրենց նազազդին պահանջները և համերաշխաբար կազմակերպեն ժողովրդի ընդդիմադիր ոյժը, այդ պահանջների դժացումն ապահովելու համար:

Ընկերները, բացում է նոր և արդիւնաւոր գործունէութեան մի լայն սալարեք: Ամենից աւելի այսօր է, որ պետք է սերտօրէն կապենք իրար, դիմադրուելու համար ամեն հնարաւոր փորձութեան:

Տասնեակ տարիներ շարունակ մեր ուղղած կոչերը թիւրք ընդդիմադիր տարրերին անցեալ տարի Փարիզի ժողովում դարձան: մի դաշինք և այս տարի՝ կենդանի և լայն գործ: Մեր ընդարձակ պատրաստութիւնները Ասպուրականում, որի մի մասը երևան հանեց անժամանակ խուզարկութիւնը, ապացոյց են, որ երկիրը եւում էր արդէն մի պայթման համար: Բունակալութիւնն զգաց պատրաստող հարածը և շտապեց վերից տալ այն, ինչ որ վարից պետք է խլէր կազմ ուժով:

Նոյն ուղղութեամբ, անվճատ, յեղափոխական տարրերի հետ ձեռք-ձեռքի՝ մենք պետք է շարունակենք մեր կռիւնը բունակալութեան և նրա նեխիչ կարգերի դէմ, բարձր պահելով ռամկավարութեան, ազգերի իրաւահաստատութեան և աշխատաւոր ժողովրդի պաշտպանութեան դրօշակը, որ ծառայել է փոթորիկտ ընդհարումներում, բայց դեռ մեր ձեռքն է և անարատ: Այդ դրօշակին նայելով՝ ընկան այնքան կորովի ընկերներ, կախաղան բարձրացան այնքան բարձր ոգիներ և բանտերի խաւարում տառապում են այնքան ազատութեան յուսացողներ:

Պատմութիւնը կանչում է մեզ նոր հերոսութեան և նոր զոհերի:

Ցոյց տանք աշխարհին, որ Հ. Յ. Գաշնակցութիւնը որքան յամուռութեամբ կուսել զիտեր բունակալութեան դէմ, այնքան ընդունակ է շինարար և ռամկոգուտ գործունէութեան:

Կեցցէ՛ թիւրքիայի ընդդիմադիր տարրերի համերաշխութիւնը:

Կեցցէ՛ Հ. Յ. Գաշնակցութիւնը:

Հ. Յ. Գ. ԱՐԵՆԵԼԻԱՆԻ ԱԻՒՐՕ

1908, յուլիսի 12
Թիֆլիս

ՍՕՅԻԱԼԱԿԱՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

Ն Ո Ր Ի Ո Ս Ա Ն Բ Ը

ՅԵՂԱՓՈՒՄԿԱՆ ՍԻՆՌԻԿԱԼԻԶՄ

Դրօշակին՝ նախընթաց համարներում մենք երկարօրէն կանգ առանք սօցիալիզմի և մասնաւորապէս մարքսիստական սօցիալիզմի վրայ, ընդորոշեցինք նրա սկզբնական, այսպէս կոչուած «կատասարօֆային» շրջանը և գծեցինք նրա ճակատագրական զարգացումը դէպի օրինականութիւն ու պարլամենտարիզմ: Այժմ ծանօթանանք մի նոր հոսանքի հետ, որ ծայր է տալիս սօցիալիստական կեանքի ու գրականու-

թեան մէջ, որ, կարելի է ասել, վերարտադրում է նախկին, աւանդական սօցիալիզմի «կատասարօֆային» ըմբռնումները: Նրա անունն է՝ սինդիկալիզմ:

Այդ նոր հոսանքը առաջ է դալիս, որպէս մի տեսակ բեակցիա, հակազդեցութիւն ընդդէմ այն ծայրայեղ օրինականութեան, անշարժութեան ու օպորտիւնիզմի՝ որոնց կլասիկ ներկայացուցիչն է դերմանան և կան օցիալիզմի օկրատիան: Ոչ մի կուսակցութիւն, արդարեւ, այնքան չի լցրել մթնոլորտը յեղափոխական շունդալի բանաձեւերով ու կոչերով և ոչ մէկը, միաժամանակ, չի մատնել այնքան մեղկութիւն ու պատեհականութիւն, այնքան երկշոտ զգուշաւորութիւն սօցիալիստական աւօրեայ գործելակերպի մէջ, ինչպէս գերմանական սօցիալ-դեմոկրատիան:

Սակայն բեակցիան, հակադարձ շարժումը այդ հոյն մեղկացնող անշարժութեան դէմ, ծնունդ առաւ ոչ Գերմանիայում, ուր կայդէրն ու Բիւլձովը աւելի են տոգորուած դերմանան և կան օգուտի, քան Բեքէլինի դաստիարակած բանտարական լեգիօները—ոչ, այդ բեակցիան՝ նոյնպէս ծայրայեղ ու անսնձարձակ իր արտայայտութիւնների մէջ՝ հանդէս եկաւ յեղափոխութիւնների հին օրրանում—Ֆրանսիայում և յի մէջ: Այդտեղ նա եռանդով արժարձոււմ է 7—8 տարուցի վեր, ունենալով իբրև քարոզիչ-թէօրիտիկոսներ՝ Ժօրժ Սորել իր մի շարք աշխատութիւններով, Լագարդի իր «Mouvement socialiste»-ով, Էրվէ, Գրիֆուէլս և ուրիշները: Ֆրանսիայից շարժումը անցաւ Իտալիա, լատինական երկրորդ հայրենիքը, նոյնպէս սիրահար յեղափոխական ցնցումների. և այդտեղ նրա դուրս կանգնեցին երիտասարդ պրօպագանդիստներ՝ Արտուրո Լաբրիօլա, Էնրիկո Լէօնէ, Օրանսո Լէն:

Այդ նոր քարոզիչները միանգամայն բացասական դիրք են բռնում դէպի բոլոր երկրների, ամբողջ աշխարհի սօցիալիստական կուսակցութիւնները, հռչակում են նրանց սօցիալիզմը իբրև կեղծ, նրանց տակտիկան իբրև սխալ ու կորստաբեր բանտարական դասակարգի համար, իսկ իրենք իրենց հրատարակում են, իբրև միակ ու ճշմարիտ սօցիալիստներ, միակ թարգման ու պաշտպաններ աշխատաւոր ընդհանրութեան շահերի ու տենչանքների: Նրանք հրապարակ են նետում սօցիալիզմի մի նոր ձև, մի նոր անուն—«յեղափոխական սինդիկալիզմ»:

Ի՞նչ է յեղափոխական սինդիկալիզմը: Ինչպէս անունն է ցոյց տալիս, նա յենում է սինդիկատների, արհեստակցական միութիւնների վրայ: Բայց այդ վերջինները, ինչպէս յայտնի է, կազմում են բաղադրիչ մասը ամբողջ ժամանակակից սօցիալիստական բանակի: Բոլոր երկրներում սօցիալիստները, իրենց քաղաքական գործունէութիւնից դուրս, ձգտում են նաև կազմակերպել արհեստակցական միութիւններ, յենում են նրանց վրայ իրենց անտեսական ու քաղաքական պայքարի մէջ: Բուն «սինդիկալիստներն» ընդորոշելու համար, պետք է ասենք, որ նրանք յենում են բացառապէս սինդիկատների, արհեստակցական ընկերութիւնների վրայ: Նրանց պրօպագանդի միակ վայրն է՝ արհեստանոցը: Ինչ որ դուրս է արհեստանոցից, չի հետաքրքրում կամ շատ քիչ է հետաքրքրում նրանց: Նրանք ոչ մի կարևորութիւն չեն տալիս պարլամենտական գործունէութեան: Պարլամենտը—ասում են նրանք— շեղում է սօցիալիստական կուսակցութիւններին դասակարգային կուլի ճանապարհից, պարլամենտի մէջ սօցիալիստները համերաշխում են բուրժուազական կուսակցութիւնների հետ և փոխանակ շեշտելու իրենց դասակարգային տեսակէտը, ձուլում են բուրժուազիայի հետ: Գասակարգերը գատելու տեղ սօցիալիստները հաշտեցնում են նրանց: Ամբողջ քաղաքական-պարլամենտական մեխանիզմը իր ընտրողական սխտեմներով, քեւարկութիւններով, բեֆօրմներով, ամբողջ սօցիալիստական քաղաքականութիւնը իր մշտնջենական իրաւախոհութիւններով ու բանտարական թէկուզ ամենալայն օրէնսդրութիւններով՝ հանդիսանում է, իբրև յետադէմ կամ պահպանողական մի գործօն, առաջնորդում է դէպի դասակարգերի հաշտութիւն, որի մէջ պիտի թաղուի բանտարական, պրօլետարական դատը: Սօցիալիստական կուսակցութիւնները պարլամենտներում չեն ներկայացնում բանտարական

դասակարգ, չեն արտայայտում նրանց հարազատ շահերը, այլ պարզապէս դաւաճանում են նրանց: Իրենց բովանդակ գործելակերպով նրանք միանում, նոյնանում են ու ա մ կ ա վ ա ռ ա կ ա ն հոսանքի հետ, որ նոյնքան թշնամի է պրօլետարիատի դատին, որքան յետադէմ ու պահպանողական հոսանքները: Իրենց բովանդակ գործելակերպով նրանք վերջ ի վերջոյ ուժեղացնում են միայն պ ե տ ու թ իւ Ն ը, իսկ այդ վերջինը մշտ և ամեն պարագայում, անգամ ամենաառաջագէմ իր ձեւի տակ՝ անխնայ ու ոխերիմ հակառակորդ է պրօլետարիատին:

Այդպէս են տրամաբանում «յեղափոխական սինդիկալիստները»: Նրանք ժխտում են պետութեան բոլոր ձևերը և հեգնում են սօցիալիստական կուսակցութիւններին — թէ ժօրէսական և թէ գէղիստ ու բեքէլեան—որոնք սօցիալական յեղաշրջումն առաջ բերելու համար՝ ձգտում են նւաճել պետական իշխանութիւնը և տալ նրան բանւորական պարունակութիւն: Նրանք ժխտում են հայրենիքը, նման 1848-ի Մարքսեան Մանիֆէստին, որ յայտարարում էր թէ «բանւորները հայրենիք չունին»: Նրանք, հետևապէս, դէմ են նոյնիսկ այն պատերազմներին, որոնց նպատակն է հ ա յ ը ե ն ի ը թ ի պ ա շ տ պ ա ն ու թ իւ Ն ը: Եւ նրանք կը քաղոցեն դ ա ս ա լ ը ու թ իւ Ն ը պատերազմի ժամանակ: Հերձէնքերի համար միևնոյն է թէ ով կը լինի Ֆրանսիայի տէրը, ինչպէս կը լինի նրա կազմը—հանրապետութիւն, թէ Աիլհէլմեան միապետութիւն:

Սինդիկալիզմը այդպիսով, ըստ իր էութեան, հ ա կ ա պ ա ռ լ ա մ ե ն տ ա կ ա ն է, հ ա կ ա պ ե տ ա կ ա ն, հ ա կ ա հ ա յ ը ե ն ա ս ի ը ա կ ա ն ու հ ա կ ա մ ի լ ի տ ա ը ա կ ա ն է: Սինդիկալիստները համար՝ պարլամենտ, պետութիւն, հայրենիք և ընդ—բուրժուազական դադափարներ են, նախապաշարունակներ, որոնցից միանգամ ընդմիշտ պիտի ազատի բանւորութիւնը: Նրանք ուզում են իրականացնել իսկական կոմսօցիալիզմը, ուզում են այժմից իսկ լինել ճշմարիտ աշխարհաքաղաքացիներ, ազատ՝ ազգային, հայրենական ամեն տեսակ կապերից, «ընթաններից», կապւած միմիայն շինարար, ստեղծագործող, ամենազօր աշխատանքի վարդապետութեամբ: Նրանք ժխտում են գոյութիւն ունեցող սօցիալիստական ամեն տեսակ իդէօլօգիաներն ու թէօրիաները և ընդունում են լսկ «արտադրողի, աշխատուորի փիլիսոփայութիւնը» —չոր ու ցամաք դ ա ս ա կ ա ը դ ա յ ի ն կ ու ի է: Այս կազմակերպւած սինդիկալիստների ու դրամատիկների միջև, կոխ յարածամ ու յարածուն, մասնակի ու ընդհանուր գործադուլներով: Այս ու ը ղ ղ ա կ ի, ա ն մ ի շ ա կ ա ն (action directe), առանց պարլամենտական պատգամաւորութիւնների, կոմպրոմիսների, զիջումների: Հեռու կուսակցութիւնները, պարլամենտները, հեռու պոլիտիկաները, մտաւորականները, իդէօլօգները, իրենց դօզմերով ու ծրագրերներով: Բանւորութիւնը ինքն է ուզում կուել իր սպազան, ինքն է ուզում սեփական ուժերով ու նախաձեռնութեամբ—առանց որևէ միջնորդութեան ու խնամակարութեան—ձակատ առ ձակատ դիմագրաւել իր ոտիներին:

Հեռու պետութիւնը, թող նա չը միջամտէ պրօլետարիատի ու բուրժուազիայի յարաբերութիւններին մէջ, չը փորձէ մեղմել դասակարգային ատելութիւնները: Ոչ մի իրաւարար ու հաշտարար ատեան, ոչ մի կօլլէկտիվ, հաւաքական դաշինք, ոչ մի անջրպետ կապիտալիստների ու բանւորների միջև: Ահա նրա ու մահաւան մշտնջենական ձակատարտ, թէկուզ արիւնալի ու արհաւիր Մի կողմից՝ գործատերերի դաշնակցութիւնը, միւս կողմից՝ բանւորութիւնը, կազմակերպւած սինդիկալիստների մէջ: Թող ազատ սլացք տան դասակարգային ակորժակներին—դա՛ է նօրմալ բնականոն վիճակը: Ոչ մի հովանաւորող, սահմանափակող օրէնսդրութիւն: Թող կապիտալիստ դասակարգը ազատ աճեցնէ արդիւնաբերութիւնը, նետի ամենախալ ամենախիզակ ձեռնարկների մէջ, թող նա սանձարձակ թուիչք հաղորդէ յաւելեալ արժէքին, կեղեքման տեղին ու հարստահարութեան... Որքան մեծ լինի այդ կեղեքման ուժը, որքան համաձակ թուիչքներ առնէ կապիտալիզմը, որքան անխնայ ու անողորմ լինի դրամագլուխը աշխատանքի հան-

դէպ, որքան շեշուի պրօլետարիատի թշուառութիւնն ու քայքայումը,—այնքան աւելի կը խորանայ անդունդը երկու հակամարտ դասակարգերի միջև, այնքան աւելի յանդուգն ու անողորմ թափ կ'առնէ և պրօլետարիատը իր ձակատագրական մաքառումների մէջ...

«Սինդիկալիզմը չի ուզում ենթարկել ոչ մի արտաքին իշխանութեան, նա չի ուզում ոչ մի օրինական կարգաւորում, ոչ մի իրաւախոհութիւն: Նա երբէք չի կապում իրեն որևէ հաւաքական դաշինքով, այլ տրուում է իր բնութեան ազատ հանձարին, գործադուլ է անում, երբ այդ իրեն հաճելի է, պահպանում է իր յարձակողական ընթացքի լիակատար ազատութիւնը» *), այսպէս է ծանուցանում է դ ա ը թ ի թ, նոր հոսանքի թէօրետիկաներից մէկը:

«Սինդիկալիզմը և Գեղիզմը—երկու թշնամի եղբայրներ են և ոչինչ չը կայ աւելի դատան, քան եղբայրների հակառակորդութիւնը: Արդարև, սինդիկալիզմի էական դադափարն է՝ որ անկարելի է կիրառել պ ե տ ու թ իւ Ն ը բանւորական մտքով, ի նպատակ բանւորութեան Պետութիւնը իր էութեամբ ու նպատակներով բուրժուական մի բան է: Հետևապէս, բանւոր դասակարգի յաղթանակը կարող է գլուխ դալ միմիայն պետութեան ոչնչացումով, նրա կազմալուծմամբ ու կլանումով՝ բանւորական մարմինների ծոցում: Այն ինչ՝ Գեղիզմը բաւականանում է նրանով, որ նւաճում է պետութիւնը, փոխարինում է նրա բուրժուական պաշտօնէութիւնը իբր-բանւորական պաշտօնէութեամբ. դա քաղաքական ուժի մի պարզ փոխադրութիւն է, մի զուտ մեխանիկական արշաւանք տարածութեան մէջ, որ հեռացնում է մէկ տիրոջը՝ մի ուրիշին՝ նրա տեղը դնելու նպատակով: Բոլոր քաղաքական օրգանիզմները, որոնց միջոցով պաշտօնավարում է բուրժուազական ռամկավարութիւնը՝ քաղաքային խորհուրդներ (Conseils municipaux), Նահանգական խորհուրդներ (Conseils généraux), Պարլամենտ—բոլորն էլ մասնիկներ են բուրժուազիայի քաղաքական գործութեան: Բոլոր այդ կենտրոններում ձգտում են դառնալ մեծամասնութիւն, որպէս զի ընհարձեն իշխանութիւնը յօգուտ բանւոր դասակարգի: Իսկ միակ իրապէս բանւորական օրգանիզմը, ս ի ն դ ի կ ա տ ը, միակ մարմինը, որ ներկայացնում է արտադրողների (producteurs) անտեսական հասարակութիւնը՝ ոչ-արտադրողների (non-producteurs) քաղաքական կամ ձրիակեր հասարակութեան դիմաց—այդ միակ բանւորական օրգանիզմը ժիւլ Գեդ ու իր համախոհները կուղէին ստորագրել միւս օրգանիզմներին: Ընդհակառակը, հէնց այդ բանւորական սինդիկատն է (արհեստակցական ընկերութիւնը), որ ներբողում ու հռչակում է սինդիկալիզմը. նա՛ է, որ պիտի լուծէ իր մէջ և՛ համայնքը, և՛ պետութիւնը: Ա ը հ ե ս տ ա ն ո յ ը, —ազատ ու իրաւահաւասար խմբակցութիւնը բանւորների, տէր իրենց աշխատանքի գործիքների ու իրենց հաւաքական ուժի, որ մինչև օրս դրւած է եղել կապիտալի ու պետութեան տրամաբուրութեան տակ—ահա, ըստ սինդիկալիզմի, կենտրոնն ու հոգին բուն սօցիալիստական հասարակութեան... **):

Լինելով անհաշտ հակառակորդ Գեղիզմի, ժօրէսիզմի և սօցիալիստական բոլոր ուրիշ ուղղութիւնների՝ սինդիկալիզմը—գէթ Սօրէլի ու Լազարգելի բերանով—նոյնքան անհաշտ հակառակորդ է յայտարարում իրեն և ա ն ա ը լ ի ղ մ ի (անիշխանական հոսանքի):

«Անարխիստական սօցիալիզմը, չը նայած իր յանդուգն ըմբատացումներին, չի ունեցել պարզ հասկացողութիւն դասակարգերի ու դասակարգային կուռի մասին: Անգիտանալով անտեսական օրէնքները՝ նա դիմումն արեց բոլոր մարդկանց, առանց խտրութեան, և իր գլխաւոր ջանքը կենտրոնացրեց անհատական ընթացքի վրայ՝ դրական, ըացիօնալիստական ու գիտական յնորամիտ կրթութեան միջոցով: Սա կայն, պետութեան սկզբունքի սանտիմենտալ ու վերացական ժխտումը անզօր է յաղթահարելու ճնշող ուժը բոլոր բունի»

*) Ed. Berth, Les nouveaux aspects du Socialisme, էր. 23:
**) Ed. Berth, նոյն աշխատութիւնը, էր. 16:

իշխանութիւնները, որոնք կարող են ոչնչացել միայն յեղափոխական պայքարի միջոցով: Մինչդիպելով ընդդէմ է բանուր դասակարգը իր մարտական գոյացումները մէջ նա համարում է բանուրութիւնը միակ դասակարգը, որ իր կեանքի պայմաններով ու գիտելիքներով շեշտումներով կարող է վերանորոգել աշխարհը: Բայց միայն պայմանով որ մնայ օտար բուրժուազական հասարակութեանը: Մինչդիպելով վերջնում է բանուր-արտադրողներին արհեստանոցի շրջանակներում, ինչպէս և նրա ճիւղաւորութիւնների մէջ—սինդիկատներում, համարահասակական դաշնակցութեան մէջ, աշխատանքի բորսաներում և էն, կազմակերպում է նրանց ըմբոստացումը գործատերերի իշխանութեան դէմ. բացասելով կառավարութիւն և օրէնք, հարստացնելով բանուրական հաստատութիւնները նորանոր Ֆունկցիաներով, նա քայքայում է պետութիւնը, խախտում է նրա լիազօրութիւնները. գործադուլներով, ընդհանուր գործադուլի պրօպագանդով նա ժամ առ ժամ քանդում է դասակարգային համերաշխութեան այն ստայօղ գործը, որին հետամտում է օստրալիականութիւնը. նա արիւն ու մարմին է հաղորդում զուտ պրօլետարական գաղափարներին, այսինքն, կուր մէջ ծնած իրաւական զգացումների ամբողջութիւնը,— որոնք կարող են մի նոր իրաւունքի խարխիւր, մի նոր հասարակութեան՝ առանց տէրերի ու հրամանատարների” *):

Մարքսը ասել է դեռ քառասնական թւականներին, որ բանուրների ազատագրութիւնը պէտք է կատարւի նոյն իրենց, բանուրների ձեռքով և այդ յայտարարութիւնը ծառայում է այսօր յեղափոխական սինդիկատներին, որպէս հիմնական նշանաբան:

«Ինտելեկտուալ, խորհող սինդիկատները, արհեստակցական ընկերութիւնները, բաւականաչափ լաւ են ըմբռնում,— ասում է Էնրիկո Լէօնէ—որ բանուրական ազատագրութիւնը չի կարող կայանալ որևէ կուսակցութեան քաղաքական յայտարարութեան մէջ այսինքն իշխանութեան զեկը նւաճելու մէջ այլ որ այդ ազատուը կարող է գրուել գալ միայն շահախնդրած դասակարգի ճիգերով, դուրս ամեն խնամակարգութիւնից՝ կուսակցական թէ միջնորդական” **):

Ֆրանսիական սինդիկատները, մասնաւորապէս հպարտ իրենց պրօլետարիատի յեղափոխական աւանդութիւններով և ըմբոստ խառնածքով վստահ են, որ այդ անմիջական գործադուլը իրենց միջոցով կատարուի: Եւ Ֆրանսիացիք պարտաւսում են ամենախանդավառ ներբողներ ընդհանուր գործադուլին”, որը նրանց կարծիքով բովանդակում է իր մէջ ամբողջ սօցիալիզմը:

«Յեղափոխական սինդիկատները ամփոփում են ամբողջ սօցիալիզմը ընդհանուր գործադուլի մէջ (Grève générale): նրանց աչքում ամեն մի գործադուլ մասնակի ընդօրինակում է, սահմանափակ փորձը, նախապատրաստութիւնը վերջնական մեծ վերելքով համար” ***):

Եւ այդտեղ այդ վերջնական կատաստրօֆի մէջ, ասում է Սօրէլը բնաւ տեղ չի լինի սօցիոլոգներին, բէֆօրմների սիրահարներին և ամեն տեսակ մտաւորականներին:

Ինչ թունաւոր սլաքներ ունի նորագոյն սինդիկալիզմը մտաւորականների մէջ պարզապէս յայտարարում է, որ սօցիալիզմի ու պրօլետարիատի անունով խօսող քաղաքական ու այլ գործիչները, ամբողջ կուսակցութիւնները գաւաճաններ են այդ պրօլետարիատին, որ այդ վերջինը՝ մտաւորականներին՝ համար սոսկ թնդան օթային միս է միայն (Le prolétariat est pour eux de la chair à canon” ****): Մինչդիպելով համար գոյութիւն չունի այսպէս անւանած «մտաւոր պրօլետարիատը»: Բժիշկ-

ներ, դրագէտներ, ուսուցիչներ, արտիստներ, փաստաբաններ, գիտութեան սպասաւորներ, պետական այլևայլ պաշտօնեաներ,— բոլորն. էլ իրենց դասակարգային-բուրժուական շահերն ունին և իրենց էութեամբ հակառակորդ են պրօլետարիատին: Նրանց սօցիալիզմը կեղծ է, քողարկած:

Ճշմարիտ սօցիալիզմը Արհեստանոցում է, ձեռքի աշխատատեղերի շրջանում: Այդպէս է դատում յեղափոխական սինդիկալիզմը «Մտաւորականութիւնը» en bloc ներկայանում է նրան, որպէս մի կաստայ, որ նոյնպէս այս կամ այն ձևով շահագործում է պրօլետարիատին և հետևապէս երբէք չի կարող թարգման լինել վերջինի շահերին *):

Բանուրութիւնը՝ մեն-մենակ, և՛ ընդդէմ պետութեան և՛ ընդդէմ ամբողջ բուրժուազիայի: Մեն-մենակ՝ յենւած իր կազմակերպւած ուժի և իր անմիջական գործողութեան մեթօդի վրայ: Առանց որևէ ուրիշ տարրի աշակցութեան և այդ մեթօդով ընդհանուր, համատարած գործադուլով՝ նա առւած է բերում սօցիալական մեծ յեղաշրջումը, ոչնչացնում է կապիտալիզմը: Մինչդիպելով սինդիկատները վճռականօրէն յետ են մղում խաղաղ, օրինական միջոցները և—անգամ ամենատաշաղէկ՝ օստրալիականութիւնների մէջ—հոչակում, ասուածացնում են՝ բռնութիւնը—la violence!

Այդ թեմային է նւիրած Ժօրժ Սօրէլի մի մեծ հատորը—«Réflexion sur la violence», «Նորհրատութիւններ բռնութեան մասին»: Բռնի գործողութիւնները—ասում է Սօրէլը—կարող են պատմական արժէք ունենալ միմիայն այն դէպքում, երբ նրանք կուր պիտու պարզ արտայայտութիւն են դասակարգի և դասակարգի կուրի...

Աշխարհը տնտեսական անկումից ու այլատեսութեան փրկելու համար պէտք է գոռ տալ բռնութեան... Ամեն բան կարող է փրկել—ասում է սինդիկալիզմի մոլեգնոտ ռազմիկը—թէ պրօլետարիատը աշողէ ամբացնել դասակարգային անընկալները և հաղորդէ բուրժուազիային իր կորուկից որևէ բան... Պրօլետարական բռնութիւնը, գործադարձ, իբրև լոկ պարզ արտայայտութիւն դասակարգային կուրի գարգացման՝ հանդիսանում է, որպէս մի շատ գեղեցիկ հերոսական իրողութիւն: Նա գալիս է ծառայելու քաղաքակրթութեան տարրական շահերին: Նա գուցէ այնքան էլ յարմար չէ՝ անմիջական նիւթական շահ ձեռք բերելու համար, բայց նա կարող է փրկել աշխարհը բարբարոսութիւնից” **):

Գետք են յարաժամ գործադուլներ, ըստ կարելոյն բռնութիւններով:

Ամեն մի ընդհանուր, որ տեղիք է տալիս բռնի գործողութիւնների, դառնում է առաջապահ մի ճակատամարտ և ոչ ոք չի կարող նախատեսել թէ ինչ կարող է առաջնապայքօրինակ ճակատամարտերից... Իւրաքանչիւր ընդհանուր միջոցին գործադուլները յոյս են տաճում նշմարել սկիզբը նա պօլիտիկան մեծ ճակատամարտի, որ պիտի ջանալիս վերջնականապէս յաղթաւանդէ: Այդպիսով ծնունդ է առնում—գործադուլների շնորհիւ—կատարութիւնը, որպէս յիշու, աղետալի յեղափոխութեան դադարաբան” ***):

Այդպէս են ըմբռնում սինդիկալիստները բանուրական ազատագրութիւնը: Նրանք հոչակում են Մարքսի վաղեմի կատաստրօֆային թէօրիան իր բոլոր բարեմասնութիւններով: Նրանք յենւում են նախնական մարքսիզմի վրայ: Ոմանք սինդիկալիստներից՝ հրապարակ են կոչում և Պրուդօնին Բայց գլխաւորապէս Մարքսն է հոչակում, իբրև ճշմարիտ յեղափոխական սինդիկալիզմի նախահայր: Սօրէլը, Լաբրիօյսը, Լէօնէ համոզուած են, որ միմիայն իրենց քաղաքած մեթօդն է համապատասխան մարքսիզմի ու մասնաւորապէս մատերիալիստական թէօրիայի ոգուն, որի համեմատ կապիտալիզմը, իր ներքին հակասութիւնների զօրութեամբ, դիւրաբար տիկական ժխտման օրէնքով,

* H. Lagardelle, Syndicalisme et Socialisme (Դասակարգութիւնների Ժողովածու), էր. 5:
 ** Enrico Leone, «Il Sindacalismo», էր. 70:
 *** G. Sorel, Réflexions sur la violence, էր. 86:
 **** G. Sorel, ibid. էր. 147:

* Տես E. Leone, Sindacalismo, էր. 86—87—88:
 ** G. Sorel, Réfl. sur la violence, էր. 57,
 *** Idem, էր. 30:

